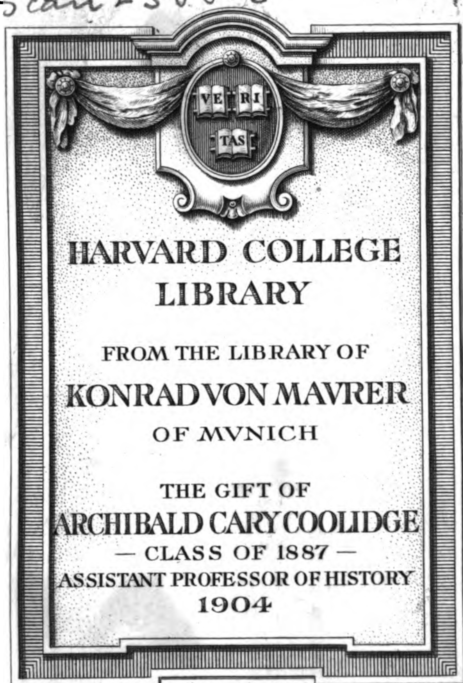

VE RI
TAS
HARVARD COLLEGE
LIBRARY
FROM THE LIBRARY OF
KONRAD VON MAVRER
OF MVNICH
THE GIFT OF
ARCHIBALD CARY COOLIDGE
— CLASS OF 1887 —
ASSISTANT PROFESSOR OF HISTORY
1904

GERHARD SCHØNING

EN BIOGRAPHI

AF

DR. LUDVIG DAAE

UDGIVET

I

HUNDREDAARET EFTER HANS DØD

AF

DEN NORSKE HISTORISKE FORENING

CHRISTIANIA

TRYKT HOS A. W. BRØGGER

1880

Indhold.

Side.

I.

Schønings Barndom. Rector Benjamin Dass. Skoleliv i Throndhjem.

Paa Gaarden Skotnes i Buksnes Prestegjeld (en Del af Vestvaagøen i Lofoten) boede i Begyndelsen af det attende Aarhundrede en Landhandler Andreas Schøning, der tillige var Forpagter af Kongetienden i Lofoten og Vesteraalen. Han var gift med Marthe Ursin, yngste Datter af Hr. Michel Bjørnsen, en Bondesøn fra samme Buksnes, der, hvilket dengang var en Sjeldenhed, var bleven sat til Studeringer og havde arbeidet sig frem til Prest i sin Hjembygd; hans Børn havde oversat hans Navn til Ursin.[1]

Dette Ægtepar havde syv Børn, blandt hvilke Sønnen Gert (Gerhard), der fødtes paa Skotnes Natten til Korsmesse om Vaaren, altsaa 2den eller 3die Mai 1722, var det femte i Rækken. Han var bleven opkaldt efter en Sogneprest i Vaagen, Gert Estensen († 1706), og dette gav Anledning til, at Hr. Gerts Enke, Dorothea de Fine, der boede paa Gaarden Finnesset i Mandens forrige Kald, tog ham til sig i nogle Aar. Efter derpaa at være vendt tilbage til Forældrene sattes han, da han var bleven ti Aar gammel, i Skole og Kost hos

---

[1] A. Erlandsen, Biogr. Efterretninger om Geistligheden i Tromsø Stift, S. 83—84. J. Kraft, Topogr.-stat. Beskrivelse over Norge, VI, S. 398.

Vicepastoren i Buksnes, Hr. Leonard Sidenius,[1] en født Jemte og oprindelig vistnok svensk Student. I denne Prests Hus tilbragte Gerhard Schøning omtrent fem Aar, læste Latin og begyndte paa Græsk og Hebraisk, men hans Fremgang synes, efter hvad han selv fortæller, endnu ikke at have været synderlig stor. Han blev ogsaa, i en Alder af femten Aar, confirmeret af Sidenius, altsaa ikke længe efter, at Confirmationen ved Forordningen af 13de Januar 1736 var indført i den dansk-norske Kirke. Derefter lode Forældrene ham skifte Lærer og sendte ham i 1737 til Vaagen igjen, til Sognepresten der, Hr. Elias Schøning, der var den unge Schønings nære Slægtning, idet han baade var hans Faders Broder og gift med hans Moders Søster. Denne Hr. Elias „havde Navn for en lærd Mand og var stedse vant til at have fremmede Børn at oplære"; selv var han barnløs. Det blev kun en kort Tid, som Gerhard Schøning kom til at tilbringe i Hans Egedes gamle Prestegaard, da Farbroderen døde allerede om Høsten 1738,[2] men han gjorde her gode Fremskridt, thi „Hr. Elias var meget stærk i det latinske Sprog, men ogsaa i gode Prygl, som han efter de Tiders Maade var meget rund i at uddele." Gerhard Schøning kom saa hjem igjen for en kort Tid og underviste, saa godt han kunde, to yngre Brødre, indtil Forældrene bestemte sig til at sende ham til Throndhjems Skole.

---

[1] Buksnes var et af de Throndhjems Domcapitel underlagte Kald; Domkirkens residerende Capellan var i Navnet Sogneprest og holdt en „residerende" eller Vice-Pastor som Vicarius. Om Hr. Leonard Sidenius se H. Hammond, Den Nordiske Missions Historie, S. 851—854. Suhm (Saml. Skr. VI, S. 30) fortæller, at Schønings Fader selv var en velstuderet Mand og sin Søns første Lærer, hvilket neppe er rigtigt, da Sønnen selv ikke omtaler det.

[2] Erlandsen (l. c. S. 93) har urigtigt 1739.

Denne Skoles Rector, Mag. Benjamin Dass, kom til at øve en saa stor Indflydelse paa Schønings hele Udvikling og Skjebne, og der dannede sig mellem ham og hans Discipel et saa inderligt, livsvarigt Venskab, at vi maa dvæle et Øieblik ved denne Mands Liv og Personlighed.

Benjamin Dass, der var født 15de August 1706 paa Gaarden Skar i Alstahaug Prestegjeld paa Helgeland, var en Brodersøns Søn af Digteren Petter Dass († 1707)[1] og en Søstersøn af en anden Datidens Poet, Hr. Marcus Volquartz, Forfatter af den af Almuen indtil den seneste Tid yndede Bog „Sjelens Luth“,[2] i hvilken man ogsaa vil finde et Digt til Benjamin Dass's Daabshøitidelighed. Hans Fader var imidlertid fattig, dertil neppe nogen god Fader,[3] og det var kun ved et Tilfælde, at Benjamin Dass kom til at betræde den lærde Bane. Det var Thomas v. Westen, som blev opmærksom paa ham ved en af sine Reiser, og han tog ham med sig til Throndhjem for at lade ham opdrage til Missionær blandt Lapperne. Han blev Student 1726, men havde større Lyst til den videnskabelige end til den geistlige Virksomhed og blev tidlig en ivrig Samler af Bøger, Haandskrifter, Mynter o. s. v.[4] Hans Gram blev hans Velynder og bevægede i 1734 Biskoppen i Throndhjem, Dr. Eiler Hagerup, til at kalde ham til Rector i Stiftsstaden, en Ret, som dengang endnu til-

---

[1] Se Petter Dass's Skrifter, udg. af A. E. Eriksen, I, S. IX.

[2] I Illustreret Nyhedsblad for 1860, No. 34 har jeg samlet, hvad der kunde findes om Volquartz's Liv. Se ogsaa Danske Saml. IV, S. 115.

[3] Suhm, Saml. Skr. IV, S. 322.

[4] Et Træk i denne Retning fra Dass's yngre Aar, se Wille Høybergs Holbergiana, Fortalen S. 4 vers.

kom Biskopperne overensstemmende med Norske Lovs 2—18—2.[1]

I det følgende Aar tiltraadte Dass sit Embede efter at have erhvervet Magistergraden. Den endnu ikke tredive Aar gamle Rector modtog Throndhjems Skole i den misligste Forfatning og maatte begynde sin Virksomhed med at befri den fra en Hoben gamle, uvidende og umulige Disciple, eller for at bruge en yngre Samtidigs kraftige Udtryk: „han rensede som en Hercules *stabulum scholae Nidrosiensis* og drev ud en Mængde stivskjæggede Asener, bedre skikkede til at drage Ploven end til at studere.“[2] Snart forstod han ved sin Nidkjærhed og Dygtighed som Lærer at bringe Throndhjems Skole i Anseelse, og han vandt i de femten Aar, han bestyrede den, et Navn som faa danske eller norske Skolemænd. Professorerne i Kjøbenhavn „fordrede altid en større Fremgang af dem, der havde været Dass's Disciple, end af andre,“[3] og Frekventsen i Skolen var under ham usædvanlig stærk. Han var en i høieste Grad uegennyttig og hjelpsom Mand, i hvem Disciplene fandt en sand, om end streng Ven. Som

---

[1] Hagerup skriver fra Throndhjem 23de Octbr. 1734 til Gram: „Den Forsikring om Domini Dassii gode Erudition og Egenskaber fra Deres Haand er mig nok, thi haver jeg derpaa strax skrevet hans Vocation, med hvilken jeg ønsker baade ham og Skolen Lykke.“ (Grams Breve paa det st. kgl. Bibl.). Om Grams venskabelige Forhold til Hagerup besidder det norske Univ.-Bibl. et Vidnesbyrd i et Exemplar af Torfæus's Hist. rerr. Norvv., som den Førstnævnte skjænkede Biskopen med en længere latinsk Tilskrift, da denne i 1727 forlod Danmark for at blive Th. v. Westens Eftermand som Lector i Throndhjem.

[2] H. Hammond, Den nordiske Missions Historie, S. 217.

[3] Samling af Mindetaler, holdne i det Kgl. Norske Videnskabers Selskab over adskillige af dets afdøde Medlemmer, udg. af H. J. Wille, Kbhvn. 1805, S. 9.

Videnskabsmand hørte han til den i hans Tid talrige Klasse af Lærde, der befandt sig bedre ved at læse, end ved at skrive, og glædede sig mere ved at besidde og samle Kundskab, end ved at udbrede den gjennem literære Arbeider. Intet var ham imidlertid kjærere end at bistaa Andre ved deres Verker, en Redebonhed, hvorpaa han i en senere Periode af sit Liv aflagde mange Beviser.

Der rørte sig derimod hos Dass en stærk Uvilje imod alt, hvad der forekom ham at være Hulhed og Skin. Hans Domme om Samtiden og dens Mænd udmærkede sig ved et ægte satirisk Salt, der gjorde hans Brevstil mere end almindelig interessant. Det er ogsaa som Brevskriver, at han har faaet en Plads i Literaturen. Bekjendte ere især hans Breve til Suhm, der, som Nyerup allerede har bemærket, „give en sammenhængende Udsigt over det danske lærde Væsen“ i en Række af Aar.[1]

Det er fra Suhm, med hvem Dass stod paa en meget fortrolig Fod, at man egentlig kjender ham. Vi skulle anføre nogle af Suhms Ytringer om ham. „Magister Dass knurrede ofte paa mig, satte mig ofte tilrette, modsagde mig og mine Tilbøieligheder ofte, men forsvarede mig som en Løve, naar jeg var fraværende. Dersom jeg havde gjort en Ugjerning, vilde jeg have taget min Tilflugt til ham, betroet mig ham; han havde skjældet mig ud, kaldet mig *Bestia, qui*, med hvilket Tilnavn han beærede dem, hvis Gjerninger mishagede ham, men han havde taget sig af mig og søgt at redde

---

[1] Suhm, Saml. Skr. XV, S. 189—305. Selvfølgelig maatte, dengang disse Breve aftryktes, Adskilligt udelades. Skulde nogen vide, om Originalerne til disse Breve ere bevarede, og hvor?

mig, endog med sit eget Livs Forlis."[1] — „Gunnerus, Treschow[2] og Dass, den første den navnkundigste, den sidste den lærdeste, den mellemste den bedste. Det norske Videnskabers Selskab bliver et varigt Æresminde for den første, den sidste vil længe leve i sine Disciple, og de, Throndhjem og Academiet vidne, at en dueligere Rector, end han, kan ikke være. Dog en god Rector, det er en ringe Ting, Skolestøvet besmitter Klæderne, og en bekvem Haarskjærer sættes nu mere Pris paa."[3]

Af hvad vi saaledes have hørt om Dass, kan det let forstaaes, at en Mand som han ogsaa fik Fiender. En af disse blev Biskop Hagerup, der oprindelig havde kaldet ham til Throndhjem. Dass og Hagerup vare to grundforskjellige Naturer. Hagerup havde i sin Ungdom været Pietist, men efterat han havde gjort sin Lykke og naaet høie Stillinger i Kirken, blev han en opblæst og herskesyg Prælat. Med hans Studier var det kun middelmaadig bevendt, og da han ikke destomindre vilde gjælde for Lærd og føre det store Ord i Skolens Anliggender, blev Forholdet mellem ham og Dass et erklæret Uvenskab. Allerede i 1736 forefaldt der heftige Scener i Skolen mellem Biskop og Rector i Høreres og Disciples Nærværelse. Biskoppen kaldte Rectoren *ingratissimus homo*, jog en Hører, hvem Rector overensstemmende med den ham tilkommende Myndighed havde antaget, bort fra Tjenesten, blandede sig i Examinationen o. s. v., og Forholdet blev endnu værre,

---

[1] Suhms Saml. Skr. XIV, S. 267.

[2] Gerhard Treschow, en Gudbrandsdøl, † 1765 som Prest i Kbhvn., bekjendt af sine „Danske Jubellærere".

[3] Suhm, Saml. Skr. IV, S. 167.

efterat Hagerup havde skaffet sin Søn Conrectors Embede i en Alder af atten Aar. Det er et stærkt Vidnesbyrd om Dass's Dygtighed og Characterfasthed, at han formaaede at holde sin Anseelse oppe i en saa vanskelig Stilling. Han synes at være bleven den seirende i denne Kamp, der sandsynligvis først endte med Hagerups Død 1743.[1]

Til denne Rector kom Schøning ved Pintsetid 1739, ledsaget af sin Moder. Dass examinerede ham og gav ham Plads i fjerde (næstøverste) Lectie. „Ved denne Forandring," siger Schøning selv, „fik jeg ligesom et nyt Sind, og i den Sted, at jeg tilforn havde kun havt liden Lyst til Studeringer, blev jeg nu ganske indtagen deraf, fornemmelig ved den stærke Æmulation, jeg havde at distingvere mig fremfor mine Meddisciple, hvilke i Begyndelsen vilde fixere mig, som den, der rigtig var kommen fra Landet og endog fra Nordlandene." Inden mindre end et Aar drev han det til at komme op i Mesterlectien og blev ved sidste Examen endog den øverste af dens 15—16 Disciple. Dass var just ikke af dem, der ødsle med Lovtaler, og naar han skrev om sin Discipel de Ord: „Gerdt Schøning har et meget godt Hoved og fortjener saavel for Flittighed som Skikkelighed særdeles at roses," da var det en stærk Berømmelse.

I Marts Maaned 1742 fik han sit Testimonium allerede før Examen, hvilken Dass for hans Vedkommende fandt overflødig. Førend han drog til Kjøbenhavn for

---

[1] Høist characteristiske Actstykker i denne Sag findes i Throndhjems Skoles Program for 1855, S. 25—38, og hos L. Daae, Throndhjems Stifts geistl. Historie, S. 230—234.

at deponere,[1] maatte han gjøre et Besøg i Hjemmet, hvor Moderen allerede for to Aar siden var bleven Enke. Han drog nordover, saa underveis Levanger Marked og gjestede Prestegaardene i Beitstaden, Fosnes og Brønø. I Barndomshjemmet var hans Ophold lidet glædeligt; Moderen sad i smaa Kaar, og Morbroderen, Sorenskriver Bjørn Ursin i Vesteraalen, den eneste Slægtning, af hvem han havde troet at kunne paaregne Hjelp, var ogsaa just død. Tredive Daler var alt, som Schøning kunde medbringe, da han i Pintsen seilede med en Nordlandsjægt til Bergen, og da han efter tre Ugers Ophold der og en ny Søreise endelig naaede Kjøbenhavn, vare de tredive Daler svundne ind til fjorten. Fem Daler gik med til Depositsen (31te Juli), men en Condition hos en Borger ydede dog nogen Hjelp; efter nogle Maaneders Forløb fik han Communitetet og Regentsen, hvortil Throndhjems Skoles Dimittender havde en Forret,[2] og endelig ved Rector Dass's Indflydelse tillige et Stipendium af 15 Daler om Aaret.[3]

---

[1] Foruden Schøning dimitteredes af Benjamin Dass i dette Aar tretten andre, blandt dem Peder Ascanius, senere Professor i Naturhistorie og Mineralogi ved Kjøbenhavns Universitet og tilsidst Berghauptmand nordenfjelds, samt Mentz Rynning, Terents's Oversætter, senere Schønings Collega ved Throndhjems Skole og omsider Sogneprest til Vinger. I det følgende Aar dimitteredes den siden høit ansete Prest Hans Steenbuch (egentlig Leganger), den egentlige Forfatter til Jessens store Bog „Det Kongerige Norge".

[2] Dansk historisk Tidsskrift, 3 R. III, S. 87, 209.

[3] Her standser det paabegyndte autobiographiske Udkast, som jeg i sin Tid har meddelt i Norsk hist. Tidsskrift, I, S. 511—513.

II.

Ungdomstid og Studier i Kjøbenhavn (1742—1751). Gram og Langebek. Schønings begyndende Forfattervirksomhed.

Schønings niaarige Ophold ved Kjøbenhavns Universitet (1742—1751) er et Mønster paa en vel anvendt Ungdomstid. Men det var ogsaa et overordentligt Held for ham, at de afgjørende Aar i hans Liv faldt sammen med et Vendepunkt i den dansk-norske Videnskabeligheds og netop særligt den historiske Videnskabeligheds Udvikling.

Hans Gram var bleven den kritiske Historieforsknings Fader i Danmark. Oprindelig var han classisk Philolog og havde som saadan i Aarene 1706—1732 forfattet en Mængde Afhandlinger, hvis Værd noksom fremgaar deraf, at en af Aarhundredets lærdeste og smagfuldeste Philologer, David Ruhnken, endnu 1758 var tilsinds at foranstalte en samlet Udgave af dem i Holland.[1] Efterhaanden havde imidlertid hans Interesser mere og mere vendt sig mod Historien, og han var bleven Bibliothekar ved Kongens Bibliothek, Ge-

---

[1] Ruhnken skriver fra Leiden den 19de Febr. 1758 til I. A. Ernesti: „In pauculis Joannis Grammii libellis, qui ad notitiam meam pervenerint, rectum et probum in literis nostris judicium eximiamque Graecae linguae scientiam admiror. Quodsi mihi omnia ejus opuscula suppeditarentur, illa Batavis typis descripta oblivioni eriperem.“ D. Ruhnkenii orationes, dissertationes et epistolae, ed. F. Th. Friedemann. Brunswigae 1828. II, p. 656.

heimearchivar og kongelig Historiograph. Det er endnu ikke blevet paavist, hvilke Grams Forbilleder have været, og hvorfra han har modtaget Impulserne til sin banebrydende Virksomhed som dansk Historiker, men det ligger nær at antage, at han har været paavirket af Du Canges, Bayles og Leibnitz's Arbeider. Det var denne sidste, som udtalte og gjennemførte den store Sandhed, at Historien alene hviler paa Kildernes Vidnesbyrd,[1] og det var dette Princip, der ogsaa laa til Grund for hele Grams Forskning. Men Gram var af dem, hvis Pen ikke sættes i Bevægelse uden ydre Foranledninger. Den vigtigste af disse blev for ham Stiftelsen af det Kgl. danske Videnskabsselskab, der netop blev grundet i det selvsamme Aar 1742, i hvilket Schøning blev Student, og hvis Skrifter Gram nu berigede med den Række af Afhandlinger, i hvilke „hans kritiske Blik paa Personer og Forhold er endnu mærkeligere end hans Lærdom."[2]

Et Par Aar efter Videnskabsselskabets Stiftelse grundede Grams ypperlige Discipel Jacob Langebek „det danske Selskab for Fædrelandets Historie og Sprog" og begyndte Udgivelsen af „Danske Magazin". Dette Tidsskrift er epochegjørende i vor historiske Literatur. Indtil denne Tid havde der mellem Historikerne ikke fundet noget egentligt Samarbeide Sted, de yderst faa, som syslede med historiske Studier, havde hver for sig kun tænkt paa sine egne literære Planer, nu først be-

[1] Didici in mathematicis ingenio, in natura experimentis, in legibus divinis humanisque auctoritate, in historia testimoniis nitendum esse. (Gottfried Wilhelm, Freiherr v. Leibnitz, eine Biographie von G. E. Guhrauer, II, S. 73).

[2] C. Paludan-Müller, De første Konger af den Oldenborgske Slægt, S. 377.

gyndte man at udgive historiske Actstykker, ikke for den øieblikkelige Interesses Skyld, men med den Tanke, at fremtidige historiske Verker derved skulde lettes og forberedes. Hertil sigter ogsaa det bekjendte Motto paa Magazinets Titelblad: „Til Fleres Nytte“. I vore Dage, efterat Literaturen er opfyldt med historiske Blandingsverker, vilde naturligvis disse Ord, om de anbragtes paa et nystiftet Tidsskrift, forekomme os trivielle, men da Ideen var ny, var denne Devise desto mere skjøn og betydningsfuld.

Men allerede forinden Udgivelsen af Danske Magazin, af hvilket der i Aarene 1745—1752 udkom de sex bekjendte Kvartbind, der udgjøre dettes første Række, havde Gram begyndt at forberede det store *Corpus Diplomaticum Daniae et Norvegiae Ecclesiasticum et Politicum*, et Verk, som, skjønt det ikke er udgivet og efter denne Dag for Danmarks Vedkommende maaske aldrig ser Lyset i den oprindelig paatænkte Skikkelse, dog har været af uberegnelig Betydning for nordisk Historieforskning. Gram havde i 1731 gjort Forslag til Kongen om et saadant Verks Fremme, han vedblev stedse dels personlig dels gjennem Medhjelpere at arbeide derpaa og overlod dets Fortsættelse som en stor Arv til Langebek, hvis Navn det uhyre Haandskrift nu bærer.[1]

Ogsaa her vender Tanken sig mod Leibnitz. Historien om Columbus's Æg gjentager sig ogsaa her. Aldrig ved jeg at have læst Noget, der bedre er skikket til at aabne Øinene for Grams og Langebeks Fortjenester end den geniale Polyhistors Betænkning i Anledning af det historiske Collegium, som den under Frederik III ogsaa

---

[1] Se om Diplomatariets ældre Historie Chr. Bruuns „Langebekiana“ i Danske Saml. IV, S. 37—58.

i Danmark noksom bekjendte Paulini, dengang Historieskriver hos Biskoppen af Münster, i Slutningen af Ottiaarene i det syttende Aarhundrede søgte at oprette i Forening med Ludolf, en Mand, hvis lærde Vandreliv heller ikke havde ladet Norden ubesøgt. Efter Leibnitz's Raad skulde dette lærde Selskab, der ønskede at se Keiseren som sin Beskytter, tage det naturvidenskabelige Collegium til Mønster. „Naturens forskjellige Arter og Producter,“ siger han, „blive her fordelte blandt Medlemmerne. Den Ene vælger sig Zinnober, den Anden Opium o. s. v. til at beskrive, og Enhver udretter fordetmeste, hvad han har paataget sig. Men for at imidlertid mange ypperlige Iagttagelser, der ingen passende Plads finde i Systemerne, ikke skulle gaa tabt, udgive de ogsaa saakaldte Ephemerider som et Repertorium for mange fortrinlige Ting. Dette burde ogsaa Historikerne efterligne. Det er et langvarigt og møisommeligt Arbeide at give en fuldstændig Historie om et Landskab eller et Aarhundrede. Medens altsaa Medlemmerne arbeide hver paa sin Opgave, bør man imidlertid til deres og det hele Publikums Nytte udgive Materialierne. Mange kunne overkomme Documenter, Krøniker, Fragmenter o. s. v., der kunne give andre Studiebrødre Oplysninger. Ofte forstaa Besidderne af saadanne Sager selv ikke dette, thi de kunne ikke uddrage de Conseqventser, som kun de formaa at gjøre, der have arbeidet sig ind i Gjenstanden. Circulationen af saadanne Ting blandt Medlemmerne kan alene ske gjennem Trykning. Det kommer ingenlunde nærmest an paa at skrive et sirligt og blomstrende historisk Compendium; hvad man først og fremst behøver, er tvertimod en omfangsrig Kildesamling *(vastum opus, apparatus)*, lig Ba-

ronii Annaler, der ikke skal tjene til Tidsfordriv, men være en Skat for Eftertiden og danne et Grundlag for tilkommende Historieskrivere. Thi i Historien er det Vidnesbyrdene, hvorpaa det kommer an, og fordærvelig er den Anskuelse, at denne altfor kritiske Fremgangsmaade (κριτικώτερον *genus)* ikke anstaar Historieskriveren. Men en saadan Mening er heller ikke andet, end at ville holde sig Døren og Porten aaben for Opdigtelser, idet man paaberaaber sig sin gode Smag."[1]

Disse classiske Ord, der indeholde en Lære, som ingen Historiker ustraffet forglemmer, kunne, skjønt hverken Gram eller Langebek have læst dem, betragtes som Programmet for deres Virksomhed, ligesom i Almindelighed for den sande Historieforskning.[2]

---

[1] Edm. Pfleiderer, Gottfried Wilhelm Leibnitz als Patriot, Staatsmann und Bildungsträger. Lpz. 1870. S. 632—634.

[2] Der findes et vistnok lidet paaagtet Spor til, at der allerede i Begyndelsen af det attende Aarhundrede har dannet sig et Selskab i Kjøbenhavn for Forskninger, udentvivl især historiske. I Scr. Rer. Dan. V. p. 311 vil man nemlig finde citeret et Haandskrift, *Acta Societatis Indagantium Hauniensis.* Af Fr. Nannestads Forord (S. 5) til de af ham (i Christiania 1767. 4to.) udgivne: „Johan Colds Tanker om Slægtningers Ret ved Testamenter" o. s. v. erfarer man, at Stifteren af Selskabet var Søren Lintrup, der 1702 kom til Kjøbenhavn efter at have forladt Bergens Rectorat formedelst den da stedfundne Ildebrand. Selskabet, skriver Nannestad, „bestod af de flittigste og dueligste blandt den studerende Ungdom." Johan Cold forlod Kjøbenhavn og Selskabet 1706, inden hvilken Tid dette altsaa maa have været i god Gang. Som bekjendt blev Gram Student 1703, og det bliver da høist sandsynligt, at han har været Medlem af denne Kreds. Lintrup tør altsaa have øvet Indflydelse paa Grams Udvikling, hvilket ogsaa bestyrkes ved Jens Møllers Oplysninger i det Skandinaviske Literaturselskabs Skrifter, VI, S. 12. Ved en tidligere Leilighed (i mine „Optegnelser til L. Holbergs Biographi", Norsk hist. Tidsskrift, II, S. 256—257) har jeg, dertil bevæget ved Ytringer af Holberg selv om hans med ham saa lidet aandsbeslægtede Rector, maaske ikke ydet Lintrup fuld Retfærdighed.

Langebek havde været Grams Discipel, Schøning blev en Discipel af dem begge to. Med Gram er han udentvivl fra først af kommen i Berøring ved en Anbefaling fra Benjamin Dass. Hvor gode Tanker Gram har havt om den unge fattige Nordlænding, kan bedst sees deraf, at han havde til Hensigt at give ham en Post, som dengang var overmaade stærkt eftertragtet formedelst den Adgang, den aabnede til de for Almenheden lukkede Lærdomsskatte, nemlig en Amanuensispost ved Kongens Bibliothek. Desværre blev dog heraf Intet, da Gram forinden døde 1748. Med den kun tolv Aar ældre Langebek kom Schøning ogsaa let i Bekjendtskab. Han havde overhoved den Lykke at komme i Forbindelse med de fleste Mænd i Hovedstaden, af hvem en begyndende Historiker dengang fortrinsvis kunde lære. Hans Privatpræceptor var Bernhard Møllmann, der som Professor havde overtaget de historiske Forelæsninger, efterat Holberg var gaaet over til Qvæsturen. Det var en Mand af megen polyhistorisk Lærdom, der dog i Literaturen saagodtsom Intet har efterladt, og hvis Navn heller ikke fik nogen god Klang i det kongelige Bibliotheks Historie, da han efter Gram overtog dets Bestyrelse, men ifølge Suhms Beretning skal dog Schøning have draget Nytte af Møllmanns udstrakte Bogkundskab. Ogsaa til den gamle Holberg havde Schøning Adgang, uden at vi dog nærmere kjende hans Forhold til denne. Han kjendte ogsaa Erik Pontoppidan, som dengang samlede sit kirkehistoriske Materiale, og Klevenfeldt, som samtidig grundlagde Studiet af den danske Adelshistorie.

Som de allerfleste borgerlige Studenter tog Schøning den theologiske Examen, og han prækede ogsaa til

Dimis, skjønt han neppe nogensinde har tænkt paa Prestekald. Hvad der for ham syntes at ligge nærmest, vår at opnaa et Rectorat, og hertil forberedte han sig ved flittige philologiske Studier, i Latin under Anchersen, i Græsk under Munthe, Grams Vicar og siden 1748 hans Eftermand som Professor, i Hebraisk under Kall. Han drev det meget vidt i de classiske Studier.[1] Derhos lagde han sig ogsaa efter nyere Sprog, og heller ikke i Philosophi, Jurisprudents, ja end ikke i Mathematik og Naturvidenskab var han ubevandret. Men Historien blev hans Hovedfag, og al hans Stræben gik meget tidlig ud paa intet mindre end at blive sit Fødelands Historieskriver og det lige fra den ældste Tid til den nyeste. Med Flid lagde han sig strax efter det Sprog, som dengang kaldtes det islandske, og som naturligvis var et uundværligt Hjelpemiddel for hans Hovedstudium. Udentvivl har han ikke indskrænket sig til de faa Skrifter, som dengang vare trykte af den norrøne Literatur, men allerede nu opsøgt Haandskrifterne i den arnamagnæanske Samling.[2]

Imidlertid havde Schøning i 1748 erhvervet Magistergraden. Han havde som Student nydt academiske Beneficier og dertil været kjærligt understøttet af Rector Dass. Selvfølgelig havde han ogsaa givet Informationer.[3]

---

[1] „Han skrev en ren og god latinsk Stil, og var der vel neppe nogen latinsk Autor, som han ei havde læst. I det græske Sprog var han og meget bevandret og havde læst alle Historieskriverne, samt Homerus, Demosthenes etc.“

[2] Som Rector i Throndhjem lod han afskrive Stykker af denne, saaledes Kongespeilet, se Nordisk Tidsskr. for Oldkyndighed. Kbh. 1836. S. 145 flg.

[3] Blandt hans Disciple vare Nils Krog Bredal, den senere Borgermester, Theaterdirektør o. s. v., I. C. Bloch, siden Biskop i Ribe, Johan Collett til Rønnebæksholm (Statsraad Jonas Colletts Fader).

I de sidste Aar af dette Ophold i Kjøbenhavn var Schøning derhos en af Decanerne ved Communitetet.[1] Ved denne Stiftelse havde han, som allerede ovenfor anført, tidligere været Alumnus og som saadan, overensstemmende med Datidens Skik, maattet udgive nogle Disputatser som Vidnesbyrd om academisk Flid. De vare fire i Tallet og handlede samtlige om den orientalske Philosophis Oprindelse.[2]

I 1750 udgav han sin første Afhandling i den nordiske Historie. Hans Landsmand og Lærer, den nysnævnte Professor i Græsk, Caspar Frederik Munthe (dimitteret fra Throndhjem 1723), holdt i hint Aar Bryllup med sin Forlovede, en Jomfru Kaasbøll. Til denne Høitidelighed forfattede Schøning „Nogle Bemærkninger over vore gamle nordiske Forfædres Giftermaal og Bryllupper“, hvilke han „*offererede* i Steden for et *Gratulations-Vers*,“ „efterdi,“ siger han, „jeg ikke haver den Lykke at kunne regne mig blandt Poeter og hverken *Humeur* eller naturlige Gaver til at gjøre Vers.“[3]

Af en ganske anden Betydning var dog Schønings næste Arbeide, der saa at sige var hans Habilitationsskrift i den lærde Verden. Han havde tidlig med Forkjærlighed beskjæftiget sig med sit Fødelands ældre Geographi, som et naturligt Forstudium for den, der skulde skrive dets Historie, og kom her ind paa en Bane,

---

[1] Han opføres dog ikke blandt disse i Beckmanns Historia Communitatis Regiae.

[2] De origine philosophiae orientalis. Partt. 1—4. 4to. Hafn. 1744—1747. For hans Biographi frembyde de ingen anden Interesse end den, at han altid havde Thrøndere til Defendenter, i 1744 Søren Hagerup, 1745 Hans Dahl, 1746 Elias Heltberg, 1747 Nils Bredal. (Expl. paa det st. kgl. Bibl. i Kbhvn.).

[3] Expl. i det Deichmanske Bibliothek.

som allerede i det foregaaende Aarhundrede var betraadt af hans Landsmand, Lector Melchior Ramus i Throndhjem, den første, der har gjort Norges Geographi til Gjenstand for et planmæssigt videnskabeligt Studium, og som i den Hensigt skal have bereist det for at tegne fuldstændige Karter.[1] Som Frugt af sine Studier i denne Retning udgav Schøning sit „Forsøg til de nordiske Landes, særdeles Norges gamle Geographi, hvorved Finmarkens og hosliggende Lapmarkers gamle Grændser o. s. v. undersøges". (Kbhvn. 1751. 4to. 144 Sider). Bogen udkom paa det nys omtalte Danske Selskabs Bekostning, thi nu var Mag. Schøning optagen deri, en virkelig videnskabelig Udmærkelse, thi dette Samfund har altid vist en priselig Strenghed i sit Valg af Medlemmer. Nu har Skriftet nærmest kun literærhistorisk Interesse, men i sin Nyhed vakte det en overordentlig Opmærksomhed. Det berørte derhos Spørgsmaal af politisk Interesse, thi Norges Grændser mod Rusland og Sverige vare ikke bragte paa det rene. Mod Rusland vedbleve de at være usikre lige til 1826, men med Sverige havde der længe været forhandlet om en Grændsetractat, der længere ud paa Aaret (18de October 1751) kom til endelig Afslutning. Langebeks Breve til Carl Deichman vise noksom, hvor stor Pris de Lærde satte paa Schønings Verk,[2] og af Hensyn til dets publicistiske Vigtighed indgik „Danske Selskab" med Andragende til Kongen om Understøttelse til at lade det udkomme ogsaa paa Fransk. Ved Rescript af

[1] L. Daae, Throndhjems Stifts geistl. Historie, S. 133—34. Nogle af hans Karter, f. Ex. over Bergens Stift samt Nordlandene og Finmarken, findes i den Hammerske Samling i Throndhjem.

[2] J. C. Berg, Saml. til N. F. Spr. og Hist. V, S. 594.

2den Juli 1751 bevilgedes en liden Sum hertil, idet Kongen udtalte, at det var ønskeligt, at den franske Udgave blev ledsaget med et Kart. Oversættelsen blev ogsaa virkelig udført af I. B. Roche de la Parthenay, og Kartet blev stukket i Kobber af O. H. v. Lode, men ingen af Delene udkom, som det antages, fordi „Danske Selskab" kort efter for en længere Tid kom til at indstille sin Virksomhed.[1] Men Schønings Arbeide vakte dog Opmærksomhed ogsaa udenfor Norden[2] og blev i 1771 af A. L. Schløsser i det Væsentlige optaget i „Allgemeine Weltgeschichte".

Schøning befandt sig, da han i Juni 1751 undertegnede Fortalen til dette Skrift, endnu i Kjøbenhavn, men han var da allerede bleven udnævnt til et Embede i sit Fødeland, nemlig til sin Lærer Dass's Eftermand som Throndhjems Skoles Rector. Hermed begynder et nyt Afsnit i hans Liv.

---

[1] E. C. Werlauff, Det Kgl. Danske Selskab for Fædrelandets Historie og Sprog i dets første Aarhundrede. Kbh. 1847. S. 65—67.

[2] (A. F. Büschings) Nachrichten von dem Zustande der Wissenschaften und Künste in den kgl. dänischen Reichen u. Ländern. III (Kopenh. u. Lpz. 1757), S. 350—360.

III.

Schøning bliver Rector i Throndhjem og drager til Norge i Følge med Suhm. Dennes Giftermaal med Karen Angell. Schønings Tiltrædelsestale. Studier og Samliv med Suhm. Deres „Forbedringer til den gamle danske og norske Historie". Rivninger mellem Schøning og Biskop Nannestad.

Benjamin Dass havde nemlig, skjønt endnu i sin kraftigste Alder, faaet Lyst til at trække sig tilbage i Privatlivet, idet „adskillige tilstødende Fortrædeligheder"[1] havde gjort ham „kjed af Skoleembedet". Som det synes, faldt heller ikke Frederik Nannestad, der i 1748 var bleven Biskop, i Dass's Smag som Skoleephor,[2] og da Rectoren var ugift, blev det ham ogsaa lettere at bære en Formindskelse i Indtægter. Formen for Datidens Pensionering var som oftest den, at den Aftrædende fik Lov til at „oplade" sit Embede for en af ham selv foreslaaet Eftermand og enedes med denne om en Deling af Indtægterne, eller ogsaa blev affunden med en Afstaaelsessum engang for alle. Det var altsaa et Slags Salg. Dass ønskede Schøning til sin Efterfølger og drog derfor i Slutningen af 1750 ned til Kjøbenhavn for at søge om at maatte aftræde Rectoratet til denne. Dette blev indvilget af Kongen, der siden 1739 havde forbeholdt sig selv de høiere Skoleembeders Besættelse, og

---

[1] Suhm, Saml. Skr. VI, S. 33. I sin latinske Biographi af Schøning bruger Suhm Udtrykket „*maximis laboribus taediisque fractus*".

[2] Man bemærke hans satiriske Ytringer om Nannestad i et Brev til Biskop Herslеb, trykt i L. Daaes Thj. St. geistl. Historie, S. 285 flg.

under 15de Januar 1751 udnævntes da Schøning til Throndhjems Skoles Rector. Af Embedets forholdsvis meget gode Indtægter forbeholdt Dass sig en liden aarlig Pension.[1]

Endnu i Juni Maaned 1751, fra hvilken Tid Fortalen til Schønings Skrift om Norges Geographi er dateret, befandt den nye Rector sig fremdeles i Kjøbenhavn. Kort efter reiste han, ledsaget af Dass, op til sin nye Virkekreds. Reisefølget talte imidlertid endnu en tredie Deltager, der herefter ved Siden af Dass bliver Schønings Nærmeste, — den unge Adelsmand, Kammerjunker Peter Frederik Suhm. Han reiste til det ham hidtil ganske ubekjendte Norge for der at gjøre sin Lykke. I Modsætning til sine fleste Standsfællers Tilbøielighed ønskede Suhm at hengive sig helt til lærde Studier og Arbeider, men han var ikke formuende, og han vilde nødig gaa Embedsbanen. Derfor saa han sig om efter en rig Brud. En Slægtning i Throndhjem, Generallieutenant Frølich, underrettede ham om, at en saadan just var at finde i Throndhjem, thi en meget rig Kjøbmand, Etatsraad Lorentz Angell, var just afgaaet ved Døden i Marts 1751 og havde foruden sin Enke kun efterladt en eneste nittenaarig Datter, Karen, som Arving til hele sin Formue. Der maatte handles raskt, thi her vilde der

---

[1] „Schøning var Dass's kjæreste Discipel; af Kjærlighed til ham, til Ro, til Uafhængighed og Studeringer afstod han det fede throndhjemske Rectorat til ham og betingede sig alene 250 Rdl. aarlig Pension." Suhm, Saml. Skr. XIV, S. 268. I en noget senere Tid, men uden at der var indtraadt nogen anden Forandring i Rectoratets Indtægter end den, der kan have været en Følge af fluctuerende Capiteltaxter, anslog Rector Laurits Smith disse til „12 à 1400 Rdl." (foruden Bolig o. s. v.), se „Af Geheimeraad Joh. v. Bülows Papirer", udg. af L. Daae. Chra. 1864. S. 216. Smlgn. ogsaa Programmet fra Throndhjems Skole for 1855, S. 52.

ikke mangle Friere. Men Suhm var ogsaa strax reisefærdig,[1] og de tre lærde Mænd droge da afsted over Frederikshald og Moss til Christiania og derfra efter en Afstikker til Drammen og Kongsberg videre til Throndhjem. Allerede den 29de Juli, altsaa ganske kort efter Ankomsten, var Sagen bragt i Orden og Suhm forlovet, men der blev dog gjort til Betingelse, at de unge Folk skulde blive boende i Throndhjem. Aaret efter holdt de Bryllup 19de April 1752.[2]

Det var dengang Skik, at en Rector tiltraadte sit Embede ved at holde en latinsk Tale, og Schønings Tale ved denne Leilighed er endnu bevaret i Haandskrift.[3] Han valgte et Emne, der vidnede om hans Studiers historiske Retning, idet han behandlede Videnskabelighedens Tilstand i Norge, særlig i det Nordenfjeldske, fra de ældste Tider af indtil de første Aarhundreder efter Christendommens Indførelse.[4] Efter at have berømmet den glimrende Oldtid gik han over til at beklage det paafølgende Forfald og den sørgelige Kjendsgjerning, at

---

[1] Suhm fortæller selv (Saml. Skr. IV, S. 363 flg.) denne Sag oprigtigt nok saaledes: „Aarsagen, hvi Suhm drog saa lang en Vei for at frie, var den Lyst, han havde til Studeringer, Frihed og Uafhængighed, hvilke gjorde det nødvendigt for ham at søge efter en rig Brud for at kunne undvære kgl. Tjeneste. Og at hans Tanker just faldt paa Throndhjem og paa Frøken Angell, dertil fik han Anledning ved sin Beslægtede, General Lieut. Frølich, som boede i Throndhjem.“

[2] Det Throndhjemske Videnskabsselskab besidder endnu fire eller fem af Datidens sædvanlige Lykønskningspoesier til dette Bryllup. I de fleste af dem forekommer det Ordspil, at Suhm heldigen havde angl et efter Frøken Angell.

[3] St. kgl. Bibl. i Kbhvn., Ny kgl. Saml. No. 1631 fol.

[4] „Status eruditionis antiquissimae in Norvegia, speciatim in praefectura Nidrosiensi, a primis, qvantum investigari possunt, gentis nostrae incunabulis ad prima saecula usque Christiana“.

Skaldenes Kvad ikke vare blevne omhyggelig opskrevne, hvorved saa meget var gaaet tabt, og citerede i den Anledning Theodoricus Monachus's Ord om Usikkerheden af det Sted, hvor Olaf den Hellige var døbt: *Non mirum de Olavo hoc contigisse in ea terra, ubi nullus antiqvitatum scriptor fuerit.*[1] „Desværre," fortsætter Taleren, „har Tilstanden ikke været meget bedre efter Theodoricus's Tid, kun faa have i Norge lagt Vind paa Videnskaberne, endnu færre vundet Berømmelse ad den Vei. Desto mere Pris maatte man sætte paa de kjendelige Fremskridt, der havde vist sig i den seneste Tid. Man maatte erindre, at Landet savnede offentlige Bibliotheker, var ganske blottet for høiere videnskabelige Stiftelser, kortsagt, at intetsteds i Europa var Lærdom vanskeligere at opnaa. Ikke destomindre havde alene Thrøndelagen og Throndhjem i det sidst forløbne halve Aarhundrede frembragt ikke mindre end otte Mænd, der havde opnaaet Bispestole, Professorater o. s. v., medens det tidligere lige siden Reformationen havde været en saare stor Sjeldenhed, at nogen derfra udgaaet Mand havde hævet sig til saadanne Stillinger.[2] Heri turde sees et Varsel om, at der snart forestod en Tid, da Norge og Thrøndelagen ikke mere i Fremmedes Øine skulde gjelde for et Barbariets Hjem, altsaa efter Digterens Ord en Tid, *quo de conducendo rhetore loquetur jam ultima Thule.*"[3]

---

[1] Theod. Mon. ed. Kirchmann, p. 23.

[2] Her maa bl. A. sigtes til de fem Thrøndere, der i det attende Aarhundrede vare blevne Biskopper: Caspar Wildhagen (1712) i Viborg, Eiler Hagerup (1731) i Throndhjem, Christian Ramus (1732) i Fyn, Christopher Mumme (1735) i Aalborg, Peder Hersleb (1730) i Christiania og siden (1737) i Sjælland.

[3] *De conducendo loquitur jam rhetore Thule*, Juvenal. Sat. XV, 112.

Det var et overordentligt Held baade for Schøning og for Suhm, at de, naar de maatte forlade Hovedstaden, kom til at blive boende i den samme By. Begge vare lige ivrige Videnskabsdyrkere, men hver især af dem besad Egenskaber, der kunde supplere den andens, eller var saaledes stillet, at han kunde komme den anden til Hjelp. Den sex Aar ældre Schøning var rimeligvis den lærdeste, og som den, der selv havde maattet kjæmpe sig frem, havde han sikkert den grundigste Skole. Han havde bl. a. med stor Flid tilegnet sig det islandske Sprog, og i dette, vistnok ogsaa i mere, kunde han være Suhms Lærer.[1] Paa den anden Side havde Suhm Fordelen af den uafhængige Rigmands Otium, han var istand til at forskrive Bøger og literære Hjelpemidler efter sit Hjertes Lyst, en uberegnelig Fordel ogsaa for Schønings Studier. Dertil kom ogsaa, at Suhm havde et lettere og muntrere Sind og vistnok arbeidede raskere end den anden.

I al den Tid, Suhm og Schøning boede i Throndhjem, det vil sige i hele fjorten Aar, bestod der mellem dem en uafbrudt Omgang, og deres Venskab varede Livet igjennem. Men man vilde ganske misforstaa Datidens Tænkemaade og Aand, ifald man troede, at en fornem Adelsmand, som Suhm, og en borgerlig Embedsmand i en Rectors beskedne Stilling kunde omgaaes fuldt ud som Ligemænd. I deres daglige Omgang, helst paa Tomandshaand, er det vel troligt, at Etiketten ikke har havt meget at betyde, men i Schønings Breve til Suhm vil man altid se ham betegne denne som sin „høistærede

[1] Suhms Saml. Skr. VI, S. 26.

Velynder" og ydmygt hilse den „naadige Frue" og den „kjære Junker".[1]

To Gange om Ugen kom Rectoren regelmæssig til Kammerjunkeren eller, som han nu hed, Etatsraaden, og hver saadan Sammenkomst varede mindst fire Timer. De lærte hinanden da indbyrdes Engelsk og Italiensk, Schøning lærte Suhm Islandsk og gjennemgik i den Hensigt Snorre med ham,[2] men især drøftede de historiske Spørgsmaal. Schøning, som allerede havde den dristige Plan at skrive et stort Verk over Norges Historie, opmuntrede Suhm til at skrive Danmarks. I den første Tid levede ogsaa Dass endnu i Throndhjem, som Rector emeritus, og der er vist ingen Tvivl om, at han i Begyndelsen har været Trediemanden ved Sammenkomsterne, men efter et Par Aars Forløb begyndte han at finde Tiden for lang og flyttede derfor ned til Kjøbenhavn, hvorfra han imidlertid vedligeholdt den flittigste Brevvexling med sine to Venner i Throndhjem,[3] og hvor han stadig saa sig istand til at gjøre dem literære Tjenester. Han syslede nemlig selv uafbrudt med Studier, idet han

---

[1] Suhms Saml. Skr. XV, S. 440 flg. Danske Saml. III, S. 377.

[2] En Lærer, helst en saadan som Schøning, i dette Sprog var dengang ikke til at faa. Luxdorph skrev 1752 fra Kjøbenhavn til Suhm, at han „misundte ham Mag. Schønings Kjendskab og Omgjængelse", da han selv gjerne vilde have Schønings Hjelp til at læse Landnamasaga, Sturlungasaga osv., men Suhm svarede (Luxdorphiana, udg. af Nyerup, S. 457): „Jeg har en liden Proces med min Herre. Han siger, at Han misunder mig Schøning. Deri gjør han Synd. I Kjøbenhavn har de et temmelig Forraad paa lærde Folk, i det mindste mere end her. Desuden kunde det vel og engang falde mig ind at lære vort gamle nordiske Sprog af Schøning, og om han da var borte, saa sad jeg der jo i en god Maade." Dengang var altsaa Læsningen af Islandsken endnu ikke begyndt.

[3] Fra Dass's sidste Tid i Throndhjem har man et interessant Brev til Biskop Hersleb, trykt i L. Daaes Throndhjems Stifts geistl. Hist., S. 235—237.

navnlig søgte og fik Adgang til Archiverne, gjennemgik og excerperede Cancelliregistranterne og andre historiske Kilder, hyppigst med særligt Hensyn til Norge og fornemmelig Throndhjems By og Stift,[1] skjønt han dog stundom ogsaa beskjæftigede sig med andre Emner og bl. a. navnlig samlede til sine to Velgjøreres, Thomas v. Westens og Hans Grams, Biographier.[2]

Nogle Aar forløb altsaa i Throndhjem under flittige Studier. Schøning forberedte sig til sit store Forehavende og læste og excerperede med en Flid, hvorom hans bevarede Samlinger endnu ere det bedste Vidnesbyrd. Hans Embede gav ham ganske vist meget at bestille, og han var en nidkjær Skolemand, men en Rector havde dog i de Dage langt mere Tid tilovers til Studier, end det nutildags vil være muligt at afse i en saadan Stilling. En Datidens Latinskole var himmelvidt forskjellig fra hvad der nu fører det smagløse Navn af „offentlig Skole for den høiere Almendannelse“. Den havde kun det ene Maal gjennem den lærde Undervisning at forberede til Universitetet, Disciplene i Classerne, der sædvanlig vare fem i Tallet, vare sjelden flere end 60 til 80, Medlærerne fire eller fem; for Skriveri, Lærermøder, pædagogiske Inventioner o. s. v. var man saagodtsom ganske befriet. Rectoren læste i Mesterlectien, men vel at mærke kun de tre Dage i Ugen, thi de tre øvrige Dage besørgedes den hele Undervisning i hans Classe af Conrector. Heller ikke huslige Forhold have i synderlig Grad kunnet optage Schønings Tid. I de

---

[1] Adskillige Vidnesbyrd om Dass's Flid ere bevarede, dels blandt Schøningiana paa det st. kgl. Bibl., dels i Videnskabsselskabets Bibl. i Throndhjem.

[2] Suhm, Saml. Skr. XV, S. 226, 288—289.

fem første Rectoraar var han ugift, og det Ægteskab, hvori han den 5te Mai 1756 indtraadte med Frederica Hveding, en Datter af Justitsraad Jens Hveding, By- og Raadstueskriver i Throndhjem,[1] blev stedse barnløst.

I 1757 udgav Schøning og Suhm under Titelen „Forbedringer til den gamle danske og norske Historie" i Forening en Prøve af sine Forstudier til de store Verker, hvortil de beredte sig. Schønings Del i Bogen bestod i Harald Haardraades og Erkebiskop Eysteins Biographier. Bogen, der udkom i Kjøbenhavn under Dass's omhyggelige Tilsyn, vakte meget Bifald og store Forhaabninger. Endog Kong Frederik den Femte læste den, ja nedskrev sin Dom derom i sit Exemplar. Den gik ud paa, „at han undrede sig over, at saa unge Folk, som Schøning og Suhm, vilde sætte den gamle Arild Hvitfeld tilrette og vide det bedre end han".[2]

I flere end en Henseende levede Schøning altsaa under lykkelige Vilkaar, og en Videnskabsmand kunde vistnok, naar han skulde arbeide paa et saa fjerntliggende Sted, ikke være heldigere stillet end han. Men hans første Rectoraar forbitredes dog i nogen Grad ved hans Forhold til Biskoppen, Dr. Frederik Nannestad, hvilket idetmindste i Begyndelsen ikke var synderlig bedre, end fordum Dass's til Hagerup. Nannestad var en Mand med flere gode Egenskaber, han var en lærd Theolog, besad et meget stort Bibliothek, havde i sin Ungdom som academisk Lærer nydt adskillig Anseelse og bevarede fremdeles varme literære Interesser, kunde derhos, som Suhm, der omgikkes ham venskabeligt, har

---

[1] A. Erlandsen, Biogr. Efterretninger om Geistligheden i Throndhjems Stift, S. 210.

[2] Suhm, Saml. Skr. XIV, S. 245.

bemærket, være jovial og elskværdig,[1] men fuldt saa ofte var han dog pedantisk og stiv.[2] Paa sin Side var formodentlig Schøning heller ikke ganske uden Skyld, da det kom til Rivninger imellem dem. Han tilstaar selv i Anledning af disse Sammenstød, at han „var af et Gemyt, som let kunde irriteres",[3] og en af hans senere Disciple bemærker i sin Mindetale over ham, at Rectoren i de Aar „kunde have ønsket sig et lettere Sind, en mere munter Lune",[4] det vil vistnok sige, været noget medgjørligere.

Allerede kort efter Schønings Tiltrædelse var Spændingen mellem Biskop og Rector meget stor. En Discipel havde forfattet et Skandskrift over en af Skolens Hørere, hvorfor Schøning gav ham en eftertrykkelig Straf, Faderen tog Sønnen ud af Skolen og klagede til Bispen over, at Rector havde „slaaet Drengen fordærvet", Nannestad indfandt sig da i Skolen i Schønings Fraværelse og indsatte Discipelen paany efter offentlig at have lastet Rectors Conduite og bestemt et Maximum af Straf, som ikke maatte overskrides uden biskoppeligt Samtykke. Rector forlangte saa dette Forbud skriftlig, men uden at faa Svar. Kort efter lod Nannestad en Finnedreng, der gik i Byens Fattigskole, uden Rectors Vidende og i dennes Fraværelse indsætte i Latinskolen; en anden Gang lod han Skoleforordningen

[1] Saml. Skr. X, S. 83.

[2] L. Helveg, Den danske Kirkes Historie efter Reformationen, II, S. 134—135. Danske Saml., udg. af Chr. Bruun m. Fl., IV, S. 110—111.

[3] Brev fra Schøning til en „høigrevelig Excellence" (J. L. Holstein?) af 24de August 1754 (St. kgl. Bibl., Ny kgl. Saml., No. 743. fol.).

[4] Samling af Mindetaler, holdne i det kgl. Norske Vidensk. Selskab, udg. af H. J. Wille. Kbh. 1805. S. 217. Smlgn. Suhms Saml. Skr. VI, S. 82.

der oplæse og klagede over, at Disciplene ikke overensstemmende med dennes Bud bare sorte Klæder, men gik i „affarvede Surtouter“. Da Rector i Anledning af denne sidste Bebreidelse gjorde opmærksom paa, at Disciplene vare for fattige til at kjøbe sorte Klæder, bød Biskoppen ham i disses Nærværelse „at holde Mund“, og da Schøning senere ønskede en Forsoning, forlangte Biskoppen en Afbigt, hvorpaa den anden ikke vilde indlade sig. Da Vicestatholder Benzon en Gang ved et Besøg i Throndhjem indfandt sig ved Examen i Skolen, behandlede ligeledes Biskoppen Rector paa en fornærmelig Maade ved at blande sig i Examinationen og „befale“, i hvilken Orden der skulde examineres i Fagene.[1] „Jeg haaber, Bispen begynder vel engang at sagte sig,“ skrev Langebek i 1753 til Suhm,[2] men om Forholdet i den følgende Tid virkelig blev bedre, vide vi ikke.

---

[1] St. kgl. Bibl., Ny kgl. Saml. No. 743. fol. Cfr. L. Daae, Thjems. St. geistl. Hist., S. 236. Mere om disse Controverser, der her ikke fortjene nærmere Omtale, findes i Throndhjems Skoles Program for 1855, S. 45—47, hvorhos en uden Tvivl meget overdreven Besværing over Rector af en Discipel læses i Stamtavle over Familierne Garmann, Schanche m. fl. Bergen 1876. 4to. S. 38.

[2] Langebekiana S. 59.

IV.

Gunnerus afløser Nannestad som Biskop i Throndhjem. Schønings Forbindelse med ham. Det norske Videnskabsselskabs Stiftelse og Schønings Bidrag til dets Skrifter. Landøkonomiske Arbeider. Samlinger til Throndhjems Historie, Domkirkens Beskrivelse. Schøning optages i det danske Videnskabsselskab og indsender Bidrag til dets Skrifter. Suhm beslutter at forlade Norge, Schøning ombytter samtidig sit Rectorat med et Professorat i Sorø. Nogle af hans throndhjemske Disciple.

Det var derfor en heldig Forandring, der indtraadte i 1758, idet Nannestad forflyttedes til Christiania og Johan Ernst Gunnerus blev Biskop i Throndhjem. Allerede Schønings og Suhms Samvirken i Norges dengang nordligste Stad var noget enestaaende og forunderligt, hvortil vor Historie intet Sidestykke kan fremvise, og nu vilde Lykken, at Gunnerus netop skulde blive Biskop i den samme By. Som bekjendt var Gunnerus en usædvanlig livlig og mangesidig Aand, han havde i tretten Aar studeret og doceret udenlands og vundet et Navn ved sine theologiske og philosophiske Arbeider, samt en Tid været en meget anseet academisk Lærer i Kjøbenhavn. Neppe var han kommen til Throndhjem, førend han med sin „brændende Iver for Norges Ære“, som Suhm udtrykker sig, af sin hele Sjel begyndte at virke for den samme Tanke, som Schøning for nogle Aar siden havde udtalt i sin Tiltrædelsestale, nemlig at vække videnskabelig Interesse og Sands for Lærdom tillive i Fødelandet.

Spor af Gunnerus's Forbindelse med Schøning ere strax synlige i den førstes „Hirtenbrief" af 1759, hvori der meddeles nøiagtige Oplysninger om alle de tidligere i Throndhjems Stift hjemmehørende eller der ansatte Mænd, som havde gjort sig bekjendte ved Skrifter.[1] Det er klart, at det uden Bistand af Schøning paa den Tid vilde have været ganske umuligt for Biskoppen, hvem den Art Lærdom laa fjernere, at meddele disse vigtige literærhistoriske Bidrag. Ogsaa et andet Arbeide af Gunnerus vidner tydeligt om, hvo der har bistaaet Forfatteren, nemlig Afhandlingen om Christendommens Indførelse i Norge.[2] Det ser af dette ud, som om Gunnerus endog har lært noget Islandsk af Schøning.

Biskoppen gjorde ogsaa allerede i 1758 Schøning og Suhm det Forslag, at de i Forening skulde oprette et lærd Selskab, og at de tre strax skulde begynde at udgive sine Afhandlinger i Fællesskab som dette Selskabs Skrifter, uden at vente paa flere Medarbeidere. Planen til et saadant Selskab bekjendtgjorde han derpaa i det omtalte Hyrdebrev og gav dem af Presteskabet, som dertil maatte gjøre sig fortjente, Haab om at blive optagne i det vordende Samfund. Selskabet kom ogsaa i Stand 1760, og 1761 udkom det første Bind af dets Skrifter, der ligesom nogle af de følgende ogsaa blev udgivet paa Tydsk.

I de Bind af det nye Selskabs Skrifter, der udkom, medens Schøning endnu var Rector i Throndhjem

[1] Dette Skrift er nylig (af fhv. Sogneprest J. Belsheim) paany udgivet i norsk Oversættelse i Theol. Tidsskrift, udg. af C. P. Caspari og G. Johnson, 2 R. VII, S. 20—73 (ogsaa særskilt).

[2] Manuscript i det st. kgl. Bibl. i Kbhvn.

hjem, vil man finde flere mindre Arbeider af ham. Et af dem (II, S. 351—376) indeholder „Anmærkninger og Erindringer ved det over Norge nylig udgivne Kart" (Pontoppidans) og vidner ligesom det i 1751 udgivne Skrift om det fortroligste Kjendskab til Fædrelandets Geographi. I det samme Bind (II, S. 95—157) har han givet en Bearbeidelse af Quirinis Skibbrud og Ophold paa Øen Røst i Lofoten 1432. Denne Skildring, som særlig maatte interessere Schøning, da den angik en Egn saa nær hans Fødested, er som bekjendt en af de meget faa Reisebeskrivelser, der belyse Norges Tilstand i Middelalderen og derfor et høist værdifuldt Stykke. Schønings øvrige Bidrag i disse Skrifter vidne nærmest om en levende Interesse for de norske Næringsveies, særlig Agerbrugets, Fremme. Det var just paa denne Tid, at Landøkonomien begyndte at faa en Literatur, „Danmarks og Norges økonomiske Magazin", (I—VIII, 4to, Kbh. 1757—1764) var netop begyndt at udkomme, en Række Forfattere af større og mindre Fortjeneste optraadte i dette Fag, og selve Regjeringen søgte, paavirket af Datidens physiokratiske Anskuelser, at fremkalde Rydninger og Colonisationer i de norske Almindinger.[1] Allerede til en af Broderen Claus Ursin Schøning i 1754 udgiven latinsk Afhandling om Norges Bekvemhed for Agerbrug[2] havde Gerhard Schøning givet Bidrag. I

[1] Jeg kan herom henvise til mine tidligere Meddelelser i Norsk historisk Tidsskrift, IV, S. 503 flg. og de der citerede Skrifter.

[2] Denne Schønings Broder, hvem han ogsaa i sin Tid havde undervist, var, medens han „laa som Student ved Academiet", Assistent hos E. J. Jessen-Schardebøll, der ved den Tid med større literær Ærgjerrighed end videnskabeligt Talent samlede Materialier til et stort Verk over Monarchiets, først og fremst Norges, Geographi. C. U. Schøning udarbeidede ogsaa selv en Afhandling, „*Tractatus*

1758 havde han selv anonymt ladet trykke i Kjøbenhavn et Skrift om „Agerdørkningens mulige Forbedring i Norge“ (64 S. 8vo), hvilket i ethvert Fald vidner om grundig Tænkning over Emnet og Stræben efter at betragte det med en Historikers Øine.[1] Nu meddelte han i det Throndhjemske Selskabs Skrifter „Beretning om Uaar og Misvext, særdeles i Throndhjems Stift“ (I, S. 129—162) samt „Betænkning om offentlige Forraads-Huses Opretning og Indretning i Norge“, en Tanke, der senere, som bekjendt, optoges og gjordes til Virkelighed paa de mange Steder i vort Land, hvor de for sin Tid hensigtsmæssige og velgjørende Kornmagaziner bleve stiftede. Til denne Række af Skrifter kan ogsaa henregnes hans „Beretning om det Meldalske eller Løkkens

---

Oeconomico-Physicus de habitu Norvegiae ad agriculturam“, der udkom i Kjøbenhavn 1754, ved hvilken han (ifølge Jessen, Det Kongerige Norge, I, S. 133) „banede sig Vei til at blive Sorenskriver over Salten i Nordlandene“. Afhandlingen er forlængst bleven yderst sjelden, men har endnu nogen Interesse. Jeg benytter Leiligheden til at gjøre opmærksom paa en formentlig Feil deri, der er gaaet over ogsaa i andre Skrifter, saaledes i F. V. Mansas Bidrag til Folkesygdommenes Historie, S. 75. Pag. 39 citeres nemlig en i et gammelt Missale fra Thoten anført Beretning om en Pestepidemi, saalydende: *Pestis, ultimis diebus Septembris hic incipiens, sex duravit hebdomadas, quo toto tempore perpetuo pluebat.* Dette er af Meddeleren uden videre henført til 1350, til den sorte Død. Men da der ikke er paavist nogen Hjemmel til saadan Henførelse i selve det nu vistnok ikke mere existerende Missale, ligger det meget nærmere at henføre Beretningen til de langt senere Epidemier i det 16de Aarhundrede, om hvilke der ogsaa tales i andre Missale-Antegnelser, f. Ex. i de af mig i Norsk historisk Tidsskrift, IV, S. 491—498 meddelte. Ifald C. U. Schøning havde Ret, maatte vi her have et Brudstykke af en middelaldersk Krønike, hvad der dog er ganske usandsynligt. Det kan ogsaa bemærkes, at det i andre Beretninger om den sorte Død netop anføres, at den var ledsaget af stærk Tørke.

[1] Denne Afhandling blev senere (1819) optrykt i Saga, et Fjerdingaarsskrift, udg. af Joh. Storm Munch, II, S. 359—418.

Kobber-Verkes Opfindelse og Fremgang i de første Tider til Begyndelsen af 1659" (III, S. 296—375). Til dette Arbeide havde han en naturlig Opfordring deri, at han i flere Aar var Medlem af Verkets Direction. Rimeligvis ere ogsaa et Par andre af Schønings mindre Arbeider oprindelig udførte i den Hensigt at finde en Plads i det Throndhjemske Tidsskrift. Dette gjælder udentvivl to efter hans Død trykte Opsatser, den ene hans „Beregninger over Kornavlingen i Throndhjems Stift ved de Aaringer 1589, 1625 og 1644 med endeel Anmærkninger derover", der siden af J. C. Berg blev meddelt i Hermoder (H. 14. Chra. 1800. S. 17—49), den anden hans „Beretning om den throndhjemske Biskop A. Arreboes Afsættelse 1622", der fandt en Plads i „Det kgl. norske Videnskabers Selskabs Skrifter i det 19de Aarhundrede" (I, Kbhvn. 1817, S. 245—274).

Ved Siden af Forberedelserne til en stor Norges Historie syslede Schøning med Kjærlighed med Throndhjems Byes Beskrivelse, hvortil der i hans efterladte Samlinger vil findes baade Materialier og Begyndelser til udarbeidede Fremstillinger.[1] Hvad der her fremfor alt maatte interessere ham, var selvfølgelig Stadens Domkirke. Denne har han helliget en særlig Omhu og beskrevet i en egen Bog, et af hans ypperste Skrifter. Det var færdigt allerede 1759, da Gunnerus, der som Biskop udøvede Censors Functioner i Stiftet, tillod dets Udgivelse i de Ord: „Dette lærde Skrift fortjener meget vel at trykkes", men det udkom først 1762, trykt i Throndhjem hos Jens Winding. Kobberne, hvortil Suhm ydede Pengebidrag, og som Dass besørgede stukne i Kjøbenhavn, have neppe meget Værd, og det egentlig architec-

[1] Noget deraf er trykt i Kjøbenhavns Skilderi, VIII.

toniske i Verket har ikke holdt Stik, men Skriftet indeholder dog en rig Skat af Lærdom, der endnu gjør det umisteligt, selv efterat i vort Aarhundrede saamange andre Arbeider over dette Emne have seet Lyset, og det er skrevet med en Kjærlighed til Gjenstanden, der ikke forfeiler sit Indtryk paa den gode Læser. Jeg kan som et Exempel anføre Thrønderen Peder Krog Meyer. Om ham skriver hans Biograph: „Schønings Beskrivelse af Throndhjems Domkirke var ham uundværlig. Naar han som Mand ret skulde forlyste sig ved at gjennemleve paany sin sorgfrie Ungdom, da maatte hin Topographi drages frem af Hylden. Dens Omstændelighed behagede ham, fordi han kjendte enhver Plet, og dens Tørhed forsvandt, fordi hans livlige Phantasi bedækkede den med Skolelivets tusindfold uskyldige Glæder.“[1]

I 1752 havde Schøning sendt Langebek en Afhandling om „Nordlysets Ælde“. Denne Afhandling blev den 5te Marts 1753 og i fire følgende Møder forelæst i det kgl. danske Videnskabsselskab, hvor den vakte megen Anerkjendelse formedelst den store Erudition, hvorom den vidnede. Den gik ud paa at vise, at dette Phænomen ogsaa har været kjendt i Oldtiden og navnlig af de gamle Nordboer, og i en langt senere Tid har en udmærket Naturforsker, Hans Christian Ørsted, udtalt, at den „havde en virkelig Værdi for Naturvidenskaben, da Nordlyset i lange Perioder ligesom bliver borte eller viser sig meget sjeldent.“[2] Videnskabssel-

[1] Jens Møller, Biskop Dr. P. Krog Meyers Minde, i Theologisk Bibliothek, XVII. Kbhvn. 1820. S. 260.

[2] C. Molbech, Det kgl. Danske Videnskabernes Selskabs Historie i dets første Aarhundrede, S. 127—128, 233. Langebek til Deichman 23de Decbr. 1752. (Deichm. Bibl. Manuscr. No. 111. 4to). Afhandlingen er trykt i Selskabets Skrifter, VII. S. 167—316. Dette Stykke

skabet tænkte ved den Tid paa, som en Paaskjønnelse af Schønings Fortjenester, at lade ham paa dets Bekostning besørge en Udgave af Kongespeilet,[1] for hvilket Skrift han, som allerede tidligere oplyst, nærede en særegen Interesse. Om at optage ham som Medlem var derimod endnu ikke Tale, og denne Udmærkelse opnaaede han først den 27de November 1758, da han indvalgtes sammen med Suhm, Carl Deichman og en paa Kongsberg bosat Læge, Dr. J. H. Becker.[2] Af dette Selskab blev han, skjønt længe fraværende fra dets Sæde, et virksomt og anseet Medlem og nedsendte allerede 1761 fra Throndhjem et af sine betydeligste og lærdeste Arbeider, nemlig „Om de gamle Grækeres og Romeres Kundskab om de nordiske Lande“. Han havde her fundet et Emne, der gav ham en rig Anvendelse ogsaa for sin udstrakte classiske Lærdom, og Afhandlingen gjorde, som vi senere skulle erfare, Opsigt ogsaa udenfor Norden.[3]

Ved mange Baand var Schøning knyttet til Throndhjem. Der havde han gaaet i Skole, og der havde han som ung Mand opnaaet et af de bedste Embeder, hvorom en Mand i hans Stand kunde gjøre sig Haab. Han var bleven gift med en Thrønderinde, han eiede Gaard i

er ikke det eneste i naturvidenskabelig Retning, som Schøning har efterladt. Han havde ogsaa Interesse for Meteorologien og meddelte i det Kgl. Danske Vidensk. Selsk. Skr. (IX, S. 596 flg.) „Udtog af hvad der angaaende Veirets og Luftens Forandringer er iagttaget i Throndhjem fra 1 Oct. 1759 til 1 Oct. 1761“.

[1] Ovenfor S. 15, Note 2. Kongs-Skuggsjo, udg. af H. Einersen, Sorø 1768. 4to. (Erichsens Forberedelse, S. XXV flg.).

[2] C. Molbech, l. c. S. 523.

[3] Trykt i Selskabets Skrifter, IX, S. 151—360. Langebek skriver i Februar 1761 til Suhm: „Rector Schønings *piece* blev begyndt at læses i Mandags (16de Febr.) i Societetet og fandt megen Approbation.“ Dansk hist. Tidsskrift, IV, S. 320.

Byen,[1] ja besad endog et lidet af ham selv opdyrket Landsted, Schøningdal.[2] Hans Syslen med Byens Fortid havde knyttet Baandet endnu fastere.

At dog dette løstes, blev nærmest foranlediget ved Suhms Bortflytning fra Throndhjem. Hvor fordelagtigt dennes Giftermaal end havde været, slap han dog ikke fri for de Ubehageligheder, som Svigersønner af Profession undertiden maa finde sig i. I Begyndelsen af hans Ægteskab med Karen Angell levede endnu Svigermoderen, Sara Collett, af den bekjendte Christianiensiske Patricierfamilie. Hun, der forekom Suhm at være „sparsommelig og noget hastig", sad i uskiftet Bo, og dertil kom, at hendes Svoger, den rige Thomas Angell, som havde været i Compagni med Broderen, fremdeles bestyrede Husets hele Formue. Suhm og hans Frue „maatte tage hver Skilling af hans Haand", hvilket vedblev ogsaa efter Sara Colletts Død 1756. Dog, Thomas Angell var barnløs og Fru Suhm hans nærmeste Arving, der maatte altsaa holdes gode Miner. Men i Længden lykkedes det ikke Suhm at komme ud af det med den gamle Angell, der ganske vist var en Mand med mange Særheder, og som, da han aldrig kom udenfor det Hus, han beboede sammen med Suhms, sandsynligvis brugte en stor Del af sin Tid til at kritisere de unge Folk. Nok,

---

[1] H. H. Müller, Bemærkninger og Aktstykker, Throndhjems Kathedralskoles Bygninger vedkommende, (Skole-Program for 1857), S. 30. Skolebygningen selv var ved Biskop Krogs egennyttige Færd i Begyndelsen af Aarhundredet bleven helt slet opført. Schøning sees at have tilbudt at sælge sin egen Gaard til Skolelocale.

[2] Ved Secularfesten i 1760 i Anledning af Enevældens Indførelse havde Schøning i Egenskab af Historiker bistaaet Magistraten med Arrangementet, hvorfor han som Godtgjørelse havde modtaget dette Stykke Land, som endnu er kjendt under Navn af Schøningdalen. (Mundtlig Meddelelse af Consul Chr. Thaulow i Throndhjem).

Angell besluttede pludselig at flytte, skiftede det hidtil fælles Bo og afbrød al Omgang med sin Broderdatter og dennes Mand. Suhm mente selv, at en gammel Tjener hos Thomas Angell, Morten Hoff, var den, der havde bevæget ham til dette Skridt;[1] i Throndhjem fortælles der, som bekjendt, endnu en Anekdote[2] om Anledningen til dette Familiebrud, der blev Byen til saa stor Fordel, da Thomas Angells betydelige Midler nu (1762) bleve testamenterede til milde Stiftelser. Suhm og hans Frue, for hvem Intet mere var at haabe, bestemte sig derpaa til at forlade Throndhjem og tage Bolig i Kjøbenhavn, og dette Forsæt blev udført i 1765. De gjensaa ikke mere Norge, men det skal siges til Suhms Ære, at han sit hele Liv igjennem bevarede en varm Kjærlighed til det Land, som han skyldte sin Formue, og hvor han havde tilbragt fjorten Ungdomsaar.[3]

For Schøning maatte der opstaa meget haarde Savn, ifald han skulde forblive i Throndhjem efter Suhms Bortreise. Alene Suhms Bibliothek maatte være ham uundværligt. Men nu traf det sig just saa, at der i Danmark blev en Stilling ledig, som, om end meget ringere i Indtægter end Throndhjems Rectorat, dog kunde passe for Schøning og dertil gav et betydeligt større Otium, end Skoleembedet. Professoren i Historie og Eloqvents ved Sorø ridderlige Academi, J. C. L. Pontoppidan (af en fra

[1] Suhm, Saml. Skr. IV, S. 365 flg.

[2] Fredr. E. Storm, Om Fattig- og Understøttelsesvæsenet i Throndhjem. Thjem. 1846. S. 21.

[3] Gaarden Grilstad i Strindens Prestegjeld, en halv Mils Vei østenfor Throndhjem ved Landeveien til Indherred, var Suhms Landsted. Endnu for en Menneskealder siden saaes der nogle Frugttræer, plantede af ham. Se det kgl. Norske Videnskabsselskabs Skrifter i det 19de Aarh. IV, S. 4. Kraft, Topogr.-stat. Beskr. over Norge, V, S. 605.

de bekjendte Pontoppidaners forskjellig Slægt), var just gaaet over til det theologiske Professorat sammesteds, og Schøning beskikkedes i hans Sted den 22de Februar 1765. Hans Eftermand i Throndhjem blev en dansk Mand, Mag. Søren Peter Kleist, hvis Navn endnu erindres i Throndhjem formedelst et af ham til Byens Tarv stiftet betydeligt Legat. Som det synes, blev der paaheftet Rectoratet en Pension eller Afgift til Schøning eller maaske snarere til Dass.[1]

Vi ville, inden vi følge Schøning til hans nye Hjem i Sorø, nævne nogle af de mærkeligste blandt hans throndhjemske Disciple, af hvilke der i hans fjorten Rectoraar dimitteredes omkring 130 til Universitetet.[2] I 1752 afgik Henrik Tonning, der senere blev Dr. med. i Upsala og Forfatter af naturhistoriske Skrifter, Hans Hammond, Missionshistoriens Forfatter og som Hospitalsprest i Throndhjem Suhms og Schønings Omgangsven, i 1755 Digteren Hans Bull, siden Sogneprest til Klæbo, og Jacob Christian Bie, der efter en Forfattervirksomhed af tvivlsom Hæderlighed og efter mange Eventyr omsider endte i Bengalen, 1761 Lorents Wittrup, tilsidst Sogneprest til Stjørdalen, i hvis Lod det siden faldt at holde Mindetalen over sin Rector i det throndhjemske Videnskabersselskab, 1763 Johan Nordal Brun, 1764 Caspar Borch, senere Schønings Eftermand som historisk Professor i Sorø, 1765 Nils Tønder Lund, bekjendt som Naturforsker, men tillige ved sin bratte Død, idet han, da han skulde drage til Norge forat indtræde i Regjeringscommissionen, forliste paa Søen 1809.

[1] Dette synes at fremgaa af Danske Saml. IV, S. 376. Om Schønings Naadensaar som Rector se Rescript 4de Novbr. 1768.

[2] Man vil finde dem samtlige opregnede i Programmet fra Throndhjems Skole 1855, S. 82—85.

V.

Forholdene i Sorø paa Schønings Tid. Hans Privatliv, Embedsforretninger og Forfattervirksomhed som Professor ved Sorø Academi.

Suhm og Schøning, der i 1751 vare komne til Throndhjem i hinandens Følge, forlode ogsaa denne Stad i Forening i Sommeren 1765, men skulde herefter i en Aarrække bo hver paa sit Sted. I September s. A. kunde allerede Langebek skrive til Carl Deichman: „Etatsraad Suhm har nu slaget sin Bopæl op her, og Professor Schøning i Soer. At Norge i dem er berøvet sine Zirater, vil ikke meget sige, saalænge Verden endnu har dem, thi jeg troer, at imedens de beholde deres Lyst og Kræfter, vil Norge herefter finde samme Fornøielse af dem herfra, som det hidindtil ved dem har meddelt Danmark.“[1] I det Væsentlige fik Langebek Ret.

Schønings nye Hjem, Sorø, er som bekjendt et af Nordens mest classiske Steder. Det er der, at man, for her at lade de middelalderlige Erindringer uomtalte, tre Gange efter hverandre, i det syttende, attende og nittende Aarhundrede, har forsøgt at grunde et videnskabeligt Academi med et aristokratisk Tilsnit. Disse tre Tilløb til et Universitet i det mindre have stedse paa en forunderlig Maade baade mislykkedes og lykkedes. Hensigten er forfeilet, forsaavidt som Til-

---

[1] Brev af 24de Septbr. 1765, i Deichmans Bibl. Mscr. No. 111. 4to.

strømningen af Studerende hvergang har været for liden, men alle tre Gange har dog Sorø vundet rig Berømmelse gjennem sine Professorers literære Fortjenester. Første Gang møde vi Navne som Meursius, Stephanius, Johan Laurenberg, anden Gang Kraft, Schytte, J. S. Sneedorf, Guldberg, Erichsen og Schøning, sidste Gang Estrup, Hauch, Ingemann. Wilster, Wegener og Steenstrup.

Blandt Schønings soranske Colleger har Dr. jur. John Erichsen, Professor i Lovkyndighed 1759—1771, udentvivl været den, hvis Studier frembød de fleste Berøringspunkter med hans egne, og denne lærde Islænding var derhos ogsaa, som Schøning selv, en Discipel af Dass, thi Biskop Ludvig Harboe, Islændingernes trofaste Ven, havde taget ham med sig fra sin bekjendte Kirkevisitats der paa Øen og sat ham i Throndhjems Skole, hvorfra han var dimitteret 1748. Suhm nævner ogsaa Erichsen mellem Schønings Venner. Til disse hørte ogsaa Andreas Schytte, Professor i Sorø 1761—1774, der vandt saa megen Anseelse ved sine statsvidenskabelige Skrifter. Hans øvrige Colleger vare hans Formand som Professor i Eloqvents og Historie J. C. L. Pontoppidan, der nu var Professor i Theologi og Sogneprest der i Byen, den mathematiske Professor J. Wøldike og den medicinske og naturhistoriske, Holm, hvortil der kom Sproglærere, Ridelærere, Fægte- og Dandsemestere o. s. v.

Freqventsen af Studerende var nu, som altid, ringe. I alle de otte Aar (1765—1773), som Schøning levede i Sorø, immatrikuleredes der tilsammen kun 30 Academister.[1] En af de mærkeligste blandt disse, Johan v. Bülow,

[1] Blandinger fra Sorø, Vl, S. 202 flg.

der senere blev bekjendt først som Frederik den sjettes formaaende Yndling i hans første Regentaar, siden som den store Mæcenas paa Sanderumgaard, har i sin Alderdom optegnet nogle Træk fra sine Academistaar, hvori han skildrer Opholdet i Sorø som en lykkelig Idyl. Om Sommeren havde man Roture paa den yndige Sø eller Hviletimer med en Bog i Haanden i et af de vældige Egetræers Kroner, om Vinteren var der Baller, dels i Sorø By selv, dels i det nærliggende Slagelse, Academisterne havde et Privattheater og Concerter, man løb paa Skøiter paa Søen, og Professor Schøning morede sig ved at løbe paa Skier ned ad Bakkerne i dennes Nærhed.[1] Ogsaa en anden samtidig Academist, Krag-Levetzau, har i et Par utrykte Breve til den samme Johan v. Bülow, der imidlertid havde forladt Academiet, opbevaret nogle lignende Smaating, der give et Indblik i det soranske Liv, og hvoraf vi blandt andet erfare, at Schøning førte et gjestfrit og behageligt Hus. Den 23de Novbr. 1771 var der hos denne et „Selskab med Piquet og Quadrille", den 1ste Januar 1772 vare de fleste af Academiets Personale, efterat der om Formiddagen havde været „almindelig Cour hos Geheimeraaden" (Overhofmester Reitzenstein), efter Indbydelse samlede hos Schønings; Brevskriveren „ennuyerede sig" vistnok ved et af Spillebordene, men „blev trøstet ved et meget godt Maaltid". Den 29de Januar s. A., Christian den syvendes Fødselsdag, holdtes der om Formiddagen en latinsk Tale af Schøning paa Academiet og derefter en dansk af Academisten Lowzow, og da Geheimeraaden var i Kjøbenhavn, vare alle om Aftenen budne til Schønings, hvor

[1] Blandinger fra Sorø, I, S. 165 flg.

det gik meget muntert til, og hvor navnlig Professor Wøldike „havde mange Løier for".[1]

Som Professor havde Schøning den dobbelte Pligt at læse over latinsk Philologi og over Historie. Flere Vidnesbyrd om hans Flid som academisk Lærer ere endnu til paa det store kgl. Bibliothek, saaledes hans Udkast til Forelæsninger over Caesars *Bellum Gallicum*, over den almindelige Verdenshistorie, over Europas Historie fra den westphalske Fred.[2] Ogsaa over Danmarks Historie udarbeidede han Forelæsninger, der gik lige til 1770.[3] Da han var Professor Eloquentiae, paalaa det ham desuden at forfatte Academiets Programmer, hvoraf han, som Literaturlexiconnet viser, udgav en stor Mængde, ligesom han ogsaa paa Embedsvegne har holdt og udgivet adskillige, dels latinske, dels danske academiske Taler.

Literære Hjelpemidler vare neppe forhaanden i Sorø i den Udstrækning, som det kunde have været ønskeligt. Academiet havde naturligvis et Bibliothek, den Samling, der brændte i 1813, og hvoraf Holbergs Bøger udgjorde en Del, det holdt en Del Journaler o. s. v., men dette forslog ikke. Oftere foreslog Schøning for sine Colleger, at hver af dem skulde holde en Journal og lade den gaa rundt, men man kom ikke til ret Enighed herom.[4] Det meste maatte derfor Schøning udentvivl skaffe sig ad privat Vei. Selv eiede han udentvivl allerede dengang en god Bogsamling, og i Kjøbenhavn havde han Suhm og Dass at ty til. Suhm besøgte ham flere Gange

[1] Bülowske Breve i det Danske Geheimearchiv.
[2] Ny kgl. Saml. No. 213, 423 (Thott No. 1145) og 436. 4to.
[3] Suhms Saml. Skr. VI, S. 45.
[4] Danske Saml. III, S. 376.

i Sorø, saaledes i 1766 og 1767. Det sidste af disse Besøg kjende vi noget nærmere til gjennem et bevaret Fragment af Suhms Dagbogsoptegnelser. Den 13de Juni 1767 kom Suhm med Familie til Sorø, reiste saa videre ned til Holsten, Hamburg og Lübeck (hans eneste Udflugt udenfor Danmarks og Norges Grændser), men kom i Slutningen af August atter til Sorø, hvor han opholdt sig en Stund.[1] Dass flyttede 1769 selv til Sorø, hvor han tog Bolig i sin kjære Discipels Hus,[2] og forblev der, indtil Schøning 1773 brød op for at reise til Norge.

Imidlertid havde saavel Schøning som Suhm alvorlig arbeidet paa sine Hovedverker. Schønings ovennævnte, allerede i Throndhjem forfattede Afhandling om de Gamles Kjendskab til Norden var et Forarbeide til hans Norges Historie. Den fra Norge nedsendte Afhandling var imidlertid kun første Del af hans Fremstilling af dette Emne, idet den standsede ved Ptolemæus, men nu kom Fortsættelsen, der ligeledes fandt sin Plads i det danske Videnskabsselskabs Skrifter.[3] Hertil kom endvidere en særskilt Afhandling om Darius Hystaspis's Tog mod Skytherne,[4] og en ny Fortsættelse om de Gamles Kjendskab til Norden, for hvilke Procop lagdes til Grund. Dette sidste Stykke udkom først efter Schønings Død.[5] Disse Arbeider vakte megen Opsigt i Tydskland. A. L. Schlösser, der, som ovenfor anført, benyttede Schønings Ungdomsarbeide over Norges gamle Geogra-

[1] R. Nyerups Magazin for Reiseiagttagelser, I, S. 416 flg.
[2] Samling af Mindetaler, udg. af H. J. Wille, S. 224—225.
[3] X, S. 206—247, XII, S. 1—50.
[4] Ibid. X, S. 61—103.
[5] Ibid. Ny Saml. II, S. 1—24.

phi i Allg. Welthistorie,[1] meddelte i det samme Verk ogsaa nogle af hans senere Afhandlinger og gjengav tillige hans Kart over Norden efter de Gamles Forestillinger.[2] Som bekjendt havde nemlig Schlösser et for en Fremmed mere end almindeligt Kjendskab til nordisk Historie og Literatur, erhvervet allerede i de Ungdomsaar, som han (1755—1758) havde tilbragt i Stockholm og Upsala, hvor han endog var optraadt som Forfatter i det svenske Sprog med en Afhandling: „Försök till en Historia om Handel och Siöfart uti de äldsta Tider".[3] Den lærde Tydsker indskrænkede sig imidlertid ikke til Uddrag og Oversættelser, men optraadte ogsaa som Kritiker og gjorde adskillige Bemærkninger ved Schønings Fremstilling, fornemmelig med Hensyn til dennes Behandling af Plinius.[4] Schøning fandt sig ikke tilfreds med disse Bemærkninger og udgav i den Anledning i Sorø en anonym Brochure som Tilsvar.[5]

[1] „Ich habe diese Schrift wie alte Tressen ausgebrannt. Aber was davon übriggeblieben ist, bestehet in seltenen oder vielmehr ganz neuen Nachrichten von dem Zustande der Welt im Norden, dies- und jenseits der Ostsee, seit dem 9ten Seculo, Nachrichten, die eine grosse Lücke in unserer bisherigen Nordischen Welt- und Geschichtskunde ausfüllen." Fortsetzung d. allg. Welthistorie, durch eine Gesellschaft von Gelehrten in Teutschland und Engeland ausgefertiget. Th. XXXI. Halle 1771. 4to. S. 438.

[2] Vorlaüfige Abhandlung von der Unwissenheit der alten Griechen und Römer in der Erd- und Geschichtskunde des Nordens von Herrn Gerhard Schøning, Professor in Sorøe. Allg. Welthistorie XXXI, S. 1—203. Schønings Afhandlinger i Videnskabsselskabets Skrifter oversattes ogsaa paa Tydsk af Heinze.

[3] August Ludwig von Schlössers öffentliches und Privatleben von dessen ältesten Sohne Christian von Schlösser. Lpz. 1828. I, S. 28—43.

[4] A. L. Schlössers Versuch einer richtigeren Auslegung der geographischen Nachrichten des Plinius vom Norden. Allg. Welthistorie, XXX, S. 103 flg.

[5] Sigurd Sigurdsens Anmærkninger i et Brev til sin Ven over den

I 1769 udgav Schøning i Sorø som Indledning til sin Norges Historie: „Afhandling om de Norskes og endel andre nordiske Folks Oprindelse“, og i Aarene 1771 og 1773 udkom de to første Dele af selve Hovedverket, „Norges Riges Historie“. Til disse Skrifter skulle vi senere vende tilbage. Omtrent samtidig udgav Suhm sine tilsvarende Skrifter: „Forsøg til et Udkast af en Historie over Folkenes Oprindelse i Almindelighed som en Indledning til de nordiske Folks i Særdeleshed“ (1769), „Om de nordiske Folks ældste Oprindelse“ (1770), „Om Odin og den hedenske Gudelære“ (1771), „Historie om de fra Norden udvandrede Folk“ (1–2, 1771—1772), hvorpaa „Critisk Historie af Danmark i den hedenske Tid“ begyndte at udkomme i 1774. Selvfølgelig stode de to Lærde fremdeles i nøieste Forbindelse under Udgivelsen. Schønings Skrifter om de nordiske Folks Oprindelse og om Darius Hystaspis citeres saaledes i den første af hine Suhms Bøger som endnu utrykte, og i den følgende vil man paa flere Steder (f. Ex. S. 147 og 150) finde Schønings Forskninger paaberaabte og, som man paa Forhaand kan formode, omtalte med megen Anerkjendelse.

31te Del af Allgemeine Welthistorie, forfattet af A. L. Schlösser. Sorø 1773. (52 S.). S. 8. Langebek skriver i den Anledning til Suhm: „Jeg har med Fornøielse gjennemlæst Schønings Pjece og under gjerne de tydske Pralere alt det, de kan faa. Han kunde gjerne sætte sit Navn derunder, thi det falder let i Øinene, at han og ingen anden har skrevet den.“ Langebekiana, udg. af R. Nyerup, S. 60.

VI.

Schønings paatænkte Ansættelse som Professor i Kjøbenhavn. Han udgiver Olafsens og Povelsens islandske Reise. Faar Understøttelse til selv at bereise Norge. Tidligere videnskabelige Reiser i vort Land. Han forlader Sorø og drager til Throndhjem 1773. Reiser i Stiftet. Biskop Gunnerus's Død. Literære Arbeider i Throndhjem. Begynder at undersøge ogsaa det Søndenfjeldske og tænker paa at drage til Vestlandet. Udnævnes til Geheimearchivar og drager fra Christiania tilbage til Danmark. Norske Diplomer.

I Struensees Dage syntes der at skulle aabne sig en Udsigt for Schøning til en ny og for hans Arbeider bekvemmere Stilling. Biskop Gunnerus blev nemlig, som bekjendt, 1771 nedkaldt fra Throndhjem til Kjøbenhavn for at reformere Universitetet, og den 16de December havde han sit Udkast færdigt til en ny Indretning af dette. Faculteterne skulde ordnes paa en forandret Maade og store Personalforandringer foregaa. To historiske Professoret, en i almindelig europæisk Historie og Statistik, en i den nordiske Historie og Antiquiteter, skulde udgjøre et eget Fakultet for sig. Til det sidste af disse to Professorater foreslog Gunnerus nu Schøning, der skulde aflægges med en fast Gage af 700 til 800 Rdlr.[1]

Men denne Reformplan blev, ligesom ogsaa Planen til et norsk Universitet, tilintetgjort ved Revolutionen af 17de Januar 1772, og Schøning vedblev altsaa indtil

---

[1] R. Nyerup, Historisk-statistisk Skildring af Tilstanden i Danmark og Norge i ældre og nyere Tider. III, 2, S. 385.

videre at være Professor i Sorø. Ikke ret længe efter kom han dog til at forlade Academiet, og skjønt Fjernelsen vistnok oprindelig kun var tænkt at skulle blive midlertidig, bevirkede dog Omstændighederne, at han ikke mere kom til at vende tilbage til sin soranske Virksomhed.

Schøning, hvis hele Sjel hang ved Norge, og hvis lærde Arbeider altid først og fremst sigtede til den norske Histories Belysning, havde længe ønsket gjennem en Reise i Fødelandet at gjøre sig bekjendt med dettes forskjellige Egne, af hvilke han, naar undtages Throndhjem og Omegn samt Nordlandene, kun havde seet de færreste og det kun gjennem flygtige og tilfældige Besøg. Jeg antager, at dette i og for sig naturlige Ønske er blevet endnu mere levende hos ham derved, at det af det danske Videnskabernes Selskab blev ham overdraget at udgive Beskrivelsen om den Reise, som de arnamagnæanske Stipendiarier, Philologen Eggert Olafsen og Medicineren Bjarne Povelsen, havde foretaget i sit Fødeland Island i Aarene 1752—1757. Reisebeskrivelsen var bleven affattet af Olafsen og derefter givet John Erichsen til „Forbedring i Henseende til Stilen", men med Udgivelsen var det gaaet i Langdrag, indtil Selskabets Secretair Hielmstierne endelig i 1769 bevægede Schøning og John Erichsen til at foretage en endelig Revision og at besørge Skriftet i Trykken. Da imidlertid Erichsen 1771 bortkaldtes fra sit Professorat i Sorø for at overtage en Embedsstilling i Rentekammeret, overtog Schøning alene Fuldendelsen, forfattede det omhyggelige Register og udgav det Hele i Sorø 1772 i to store Kvartbind. Som bekjendt hører Verket i sit Slags til den dansk-norske Literaturs Prydelser; det oversattes saavel paa

Tydsk som paa Fransk og vil stedse bevare et betydeligt historisk Værd.[1]

Schøning betroede sine „bedste Velyndere og Venner“ sit Ønske om at bereise Norge. Disse, mellem hvem man udentvivl først og fremst maa tænke paa Suhm og Luxdorph, begge nær forbundne med den Guldbergske Regjering, den sidste selv en af Cancelliets øverste Embedsmænd, befordrede ivrigt denne hans Plan, og i Begyndelsen af 1773 blev det gjennem Cancelliet tilgjendegivet Schøning, at Kongen allernaadigst havde skjænket ham 500 Rdlr. til Reisen „for i Norge at opsøge og samle hvad endnu kunde være at finde, enten den Norske Historie eller vore Old-Sager og andre saadanne Ting vedkommende“.[2] Nogen Tid efter udgik tillige et Cancelli-Promemoria af 15de Mai 1773, hvorved tilkjendegaves, at, da Professor Schøning efter kongelig Befaling skulde foretage en Reise gjennem Norge „for at samle, hvad der kunde findes til den norske Historie, og bese de i Historien mærkværdige Steder,“ bleve alle civile og geistlige Betjente anmodede om „i alle mulige Maader at vise Prof. Schøning al Villighed saavel med Raad og Anvisninger som med Udlaan til Afskrift af endnu tilstedeværende Documenter og Papirer samt andre til hans Øiemærke tjenlige Midler“.[3]

Videnskabelige Reiser i Norge havde hidtil hørt til Sjeldenhederne. Vi skulle her ikke dvæle ved rent tilfældige Besøg i vort Land af Videnskabsmænd, som

---

[1] C. Molbech, Det kgl. Danske Vidensk. Selskabs Historie, S. 59 flg. samt Schønings Fortale til Olafsens og Povelsens Reise.

[2] G. Schøning, Reise gjennem en Deel af Norge o. s. v., Fortalen.

[3] Kongelige Rescripter o. s. v. for Norge, udg. af F. A. Wessel-Berg, IV. S. 1147—1148.

ganske uformodet kunne have vundet et større Udbytte i dette for sit Fag, f. Ex. den svenske Lærde Sparfwenfeldt, der under den skaanske Krig som Krigsfange kom til at henleve otte Maaneder i Norge og derfra medførte ret vigtige haandskriftlige Berigelser for sin berømte Samling,[1] og en anden Svenske, Professor Kalm fra Åbo, der i sin amerikanske Reise har givet vigtige Oplysninger om Vestlandets Tilstande og Vilkaar ved Aar 1747.[2] Mag. Melchior Ramus's allerede ovenfor berørte Reiser i geographisk Øiemed ere altfor lidet bekjendte, men dog mærkelige som henhørende til de ældste i saadant Øiemed. I 1689—1690 havde Arne Magnussen bereist endel af Norge lige op til Throndhjem[3] for at samle historiske Kildeskrifter og Documenter og ført mange saadanne med sig, der senere forgjeves forlangtes tilbage.[4] I den første Halvdel af det attende Aarhundrede havde en lærd Svenske, Browallius, siden Biskop i Åbo, besøgt Norge, især i mineralogisk Øiemed, og forfattet en udførlig Beskrivelse over sine Reiser der, som dog aldrig blev udgiven og nu formodentlig er tabt.[5] Senere havde den berømte Oeder i

[1] Den 25de Febr. 1678 forlod han Skien, hvor han erhvervede sig en Codex af Gulathingsloven, for at „resa til Sueriget igen". R. Nyerups Reiser til Stockholm i Aarene 1810 og 1812, S. 141. Se forøvrigt om denne vidtbereiste Mand J. H. Schrøder, Itinera et labores J. G. Sparfvenfeldii, Diss. Ups. 1830, Delag. Archivet VI, S. 162, 164, Allen, Aktstykker til Christian II's og Frederik I's Historie, Fortalen S. XVIII, Carlsson, Sveriges Hist. II, S. 310, samt Sv. Biogr. Lex. XV, S. 153 flg.

[2] P. Kalm, Resa till Norra Amerika. Sthlm. 1753. I, S. 42—138.

[3] Nordisk Tidsskrift for Oldkyndighed, III, S. 18.

[4] P. A. Munch i Literaturtidende, udgivet og forlagt af Johan Dahl. Chra. 1845—1846. S. 47—48, samt Chr. Lange, De norske Klostres Historie, 1ste Udg. S. 8—9.

[5] I Langebeks utrykte Breve til Carl Deichman (Deichm. Bibl. Mscr.

sine botaniske Studiers Interesse fra 1755 af i flere Aar efter hverandre besøgt Norge, for hvilket Land han fattede en varm og oprigtig Interesse; han havde ogsaa i længere Tid opholdt sig i Throndhjem og der knyttet en venskabelig Forbindelse saavel med Schøning som Suhm.[1] I Aarene 1761—1763 havde Regjeringen ogsaa understøttet Nordmanden Magnus Theiste og Meklenburgeren Kammerjunker Christian Ludvig Wilhelm v. Flotow til i Forening at bereise Norge i økonomisk Øiemed.[2] Videre fortjener her at erindres den østerrigske Astronom, Jesuiten Maximilian Hells Reise til Vardøhuus for at iagttage Planeten Venus's Gang gjennem Solskiven i Aaret 1769, det samme astronomiske Phænomen, der fremkaldte Cooks første Opdagelsesreise til Sydhavet. Pater Hells Reise havde ogsaa foranlediget en mærkelig linguistisk og ethnographisk Opdagelse, idet hans Ledsager, Ungareren Sainovicz, med

---

111. 4to) heder det (25de Jan. 1755): „Hos Biskop Browallius i Abo, som er en stor Mineralogist og i sine unge Aar flittig har reist i Norge, saa jeg et stort Opus med hans norske Reise, som han lovede at ville give ud, men jeg tvivler paa det bliver noget af;“ og (2den Juli 1757, efter Browallii Død): „Jeg erindrer meget vel, da jeg 1754 var i Abo, at han viste mig nogle volumina med hans norske Reise, som fornemligen indeholdt Observationer om Bergverkerne.“

[1] Vidnesbyrd herom haves bl. a. i hans Breve til Suhm, se dennes Saml. Skr. XV, S. 421.

[2] Af Theistes Reisebeskrivelse er et Stykke meddelt i Fr. Thaarups Magazin for Danmarks og Norges topographiske, økonomiske og statistiske Beskrivelse, II, S. 45—77, men Fortsættelsen, der skulde komme „en anden Gang“, udeblev. Theiste, der senere blev Amtmand, først i Lister og Mandal, derpaa i Nordre Bergenhus, afsattes 1779 ved Høiesteretsdom fra sit Embede og døde i Kbhvn. 1791. Flotow mistede Livet paa Tilbagereisen fra Norge 1763 i Nærheden af Uddevalla, idet han faldt med Hovedet under Bagagevognens Hjul. (J. N. Wilse, Reiseiagttagelser i nogle af de nordiske Lande, II, S. 314).

Forbauselse var bleven var, at Lappernes Sprog i den Grad lignede hans eget Modersmaal, at han ligefrem kunde forstaa en stor Del af deres Tale, hvorved man først kom til Kundskab om Magyarernes og de finske Folkestammers nære Slægtskab.[1] Glemmes maa det endelig heller ikke, at enkelte Embedsmænd have benyttet den Leilighed, som deres Forretningsreiser tilbød dem, til at gjøre videnskabelige Iagttagelser og Optegnelser. I denne Henseende fortjene Biskop Jens Nilsen i Oslo, Torfæus som Kammererer paa Vestlandet, samt Biskopperne Erik Pontoppidan i Bergen og Gunnerus i Throndhjem med Erkjendtlighed at erindres.

Schønings Reise er imidlertid at betragte som den første, der ligefrem tilsigtede en systematisk og saavidt mulig udtømmende Undersøgelse af Norges Land i historisk og antikvarisk Retning, ligesom han ogsaa var den første af sit Fag, der reiste med den bestemte Hensigt at nedlægge sine Iagttagelser i en udførlig Reisebeskrivelse. Den vil derfor til alle Tider bevare en høi Interesse i den fædrelandske Videnskabeligheds Historie.

Schønings Embede i Sorø blev midlertidig overtaget af en af hans Disciple fra Throndhjem, Caspar Abraham Borch, der Aaret i Forveien var bleven Repetent ved Academiet og senere blev sin Lærers Eftermand.[2] Selv forlod denne Sorø den 12te Mai 1773 og medtog sin Hustru, der vistnok glædede sig til med sin Mand at skulle gjense Fødeland og Fødeby. I Kjøbenhavn opholdt han sig otte Dage, og saa gik Reisen gjennem Sverige

---

[1] Johannes Sainovicz's Bevis, at Ungarernes og Lappernes Sprog er det samme, se Danske Vidensk. Selskabs Skrifter, X, S. 653—672. Smlgn. F. Schiern, Europas Folkestammer, I. S. 98 flg.

[2] Samling af Mindetaler, udg. af H. J. Wille, S. 228.

og Smaalenene over Christiania og derfra ikke uden Besværligheder formedelst Førefaldet og de slette Veie over Dovre op til Throndhjem. Her indtraf han den 12te Juni.

Selvfølgelig fornyede han strax sin gamle Omgang med Gunnerus, og det aftaltes, at de to gamle Venner skulde reise sammen til Nordmøre, Romsdalen og andre Søegne, hvorhen Biskoppen just agtede sig i Visitats. Gunnerus nødtes imidlertid til at blive hjemme for det første, idet Kongens Svoger, Prinds Carl af Hessen, og hans Gemalinde, Prinsesse Louise, ventedes til Throndhjem.[1] Schøning benyttede da Mellemtiden til en mindre Reise, som han tiltraadte den 6te Juli, til Klæbo, hvor han i Presten fandt en gammel Discipel, Digteren Hans Bull, og derfra videre gjennem Selbo og Tydalen; Veien var besværlig, og Schøning minder derfor om det Throndhjemske Mundheld, at en Kones Barselseng pleier at kaldes „hendes Selbo-Reise“. Herfra drog han videre til Røraas, hvor Leiligheden benyttedes til at indsamle Materialier til en Fremstilling af Verkets i flere Henseender interessante Historie, og kom saa gjennem Aalen, Holtaalen og Singsaas tilbage til Throndhjem.[2]

I August var Biskop Gunnerus, der imidlertid havde optaget Prinds Carl i Videnskabsselskabet,[3] bleven istand til at drage ud paa sin Visitats. Schøning og han droge nu den 11te August tilsøs fra Throndhjem og besøgte Hevne, Aure, Surendalen, Stangvik, Thingvold,

---

[1] Smlgn. Mémoires de mon temps dictés par S. A. Charles, prince de Hesse, Copenhague 1861, p. 74.

[2] Beskrivelsen af denne Udflugt optager første Hefte af Reisebeskrivelsens trykte Del.

[3] Mindetaler, udg. af H. J. Wille, S. 71.

Sundalen, Nesset, Veø og Gryten. Ved Veblungsnes undersøgtes den berømte Runeindskrift, der er udhuggen i Fjeldet lige ved Vandkanten, og som senere yderligere er gransket af Andre.[1]

Under Fortsættelsen af Reisen var det, at Gunnerus ved en fortidlig Død blev Norge berøvet. Paa Reisen over Hustadviken, et af de søhaardeste Steder paa den norske Kyst, blev Biskoppen, der var bleven forkjølet, og hvis Mave var slet, meget syg og maatte gaa tilsengs paa Kvernes Prestegaard. Man frygtede dog endnu ingen Fare, og Schøning benyttede Tiden til at besøge Fredøen og dens berømte Valplads, Rastarkalv, samt til at undersøge Bremsneshulen. Biskopen kom sig ogsaa saa vidt, at han kunde sætte over til Christiansund. Her forværredes hans Tilstand hurtigt, og han døde Natten til Løverdag den 25de September, kun 55 Aar gammel. Schøning var imidlertid kommen til ham og var tilstede ved hans Dødsleie, hvor han var Vidne til hans Bekymring for Søsteren og dennes Børn og forfattede hans Testamente til Fordel for disse.[2] Ved denne triste Begivenhed afbrødes Schønings Reise, og han drog tilbage til Throndhjem igjen.

Længere ud paa Høsten besøgte han Bynesset, Børseskogn, Meldalen, Rennebo og Orkedalen, hvorefter han tog Vinterophold i Throndhjem for at udarbeide Beskrivelsen over de Dele af det Nordenfjeldske, som han havde faaet Leilighed til at befare. Man opfordrede ham til at holde en Mindetale over Gunnerus i Videnskabsselskabet, og han unddrog sig ikke dette Hverv, skjønt man af en Ytring i et Brev til Suhm tør slutte,

[1] Se B. E. Bendixen og Sophus Bugge i Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie, 1872, S. 185—191 og 192—197.

[2] Schønings Brev i Suhms Saml. Skr. XV, S. 442 flg.

at han havde liden Lyst til en saadan rhetorisk Udarbeidelse,[1] og Talen blev afholdt den 1ste Marts 1774, hvorpaa den udgaves i Trykken.[2] Imidlertid var den lille Understøttelse, som var tilstaaet Schøning til Reisen, opbrugt, Gagen fra Sorø synes ikke at være indløben ordentlig, og hertil kom, at en Udnævnelse til Justitsraad, som Schøning uden at begjære den havde faaet i Anledning af Christian den syvendes Fødselsdag (29de Januar), truede med at volde ham nye Udgifter.[3] Det var ham ubehageligt „bestandig og aarlig at skulle betle" om flere Reisepenge, han gruede for i den Anledning at skulle skrive til Arveprindsen, og „hans Humeur var fortrædeligt". Men ikke ret længe efter glædedes han ved det Budskab fra Suhm, at der var tilstaaet ham 1000 Rdlr. til Reisens Fortsættelse.

Ved Foraarets Begyndelse begav han sig altsaa paany ud og antog nu en Tjener til Opvartning underveis. Lexviken, Inderøen, Ytterøen og Frosten vare de Bygder, han nu gjestede. Efter at være kommen tilbage til Throndhjem tænkte han paa foreløbig at gjøre en kort Reise til Danmark, men undlod det, dels fordi han mærkede, „at man der nede var af andre Tanker", dels af økonomiske Hensyn, og drog i Sommertiden til Stadsbygden, Ørlandet og Aafjorden. Selvfølgelig var Østraat og dets mange Minder her en Hovedgjenstand for hans Opmærksomhed. En tredie Reise i dette Aar gik til Stjørdalen, Skogn og Værdalen, Sparboen, Stod

[1] „Min Tale over Gunnerus er færdig og Dagen fastsat, paa hvilken jeg skal opramse den". Suhms Saml. Skr. XV, S. 446.

[2] Senere optrykt i Willes Samling af Mindetaler, S. 41—76.

[3] „Om man fordrer, at jeg skal indløse Bestalling, er det mit fulde Forsæt at lade den uindløst, da jeg aldrig har forlangt den justitsraadelige Ære og kan gjerne undvære den". Suhms Saml. Skr. l. c.

og Snaasen, videre over Fjeldet til Overhalden, derfra til Beitstaden og saa igjen til Throndhjem.[1]

Vinteren blev nu ligesom den foregaaende anvendt til literært Arbeide i Throndhjem. Reisebeskrivelsen fortsattes, han nedskrev sine økonomiske Iagttagelser i de undersøgte Egne og sendte dem ned til Guldberg, corresponderede med forskjellige, der havde lovet ham sin Bistand, og han undersøgte ogsaa det throndhjemske Byarchiv, „hvori der ingen gamle Papirer fandtes, de fleste ei ældre end Ildebranden i 1708“.[2] Han ønskede ogsaa at kunne benytte Vinteren til at fortsætte sin Norges Historie og udbad sig fra Suhm nogle Hjelpemidler i dette Øiemed, der savnedes i Throndhjem. En ny liden Reise til Hevne foretoges ogsaa i denne Vinter.

I Foraaret 1775 bereiste Schøning Leinstranden, Melhus, Støren og Bynesset. Han havde nu tilbragt to Aar i Throndhjems By og Stift, af hvilket nu Hitteren og Edøen vare de eneste Prestegjeld søndenfor Nordlandene, som han ikke havde seet, og han fandt det da paa Tide at undersøge ogsaa Landets sydligere Egne. For at kunne udrette mere med det ham tilstaaede Stipendium ønskede han meget at faa Bevilling til Fri-

---

[1] Noget af Reisen i disse Bygder er siden trykt i Throndhjemske Blandinger, udg. af N. H. S. Bloch, H. 1, S. 60 flg. og H. 2, S. 97 flg. (om Stjørdalen), ligesom Optegnelserne om Stenviksholm findes i Kjøbenhavns Skilderi 1807, No. 48—50 og atter i Norske Samlinger 8vo. II, S. 321 flg. (medd. af N. Nicolaysen). Besøget i Værdalen er meddelt i Top. Journal for Norge, H. 12.

[2] Sammenlign C. N. Schwachs Bemærkninger om dette Archiv i Norsk Tidsskrift for Videnskab og Literatur, III (1848), S. 146—147, Not. Schwach besaa Archivet 1831 i Anledning af Ekdahls Nærværelse i Throndhjem. Det var da i meget stor Uorden, men man vidste at tale om et saakaldet „Jemtelandsskrin“, der havde indeholdt Documenter fra dette Landskab, med hvilke en uredelig Raadstuetjener havde drevet Handel.

skyds og ansøgte ogsaa herom hos Cancelliet. Endnu den 13de Juli 1775 var han i Throndhjem, men kort efter begav han sig sydover. Veien gik og gjennem Guldalen over Indset Verk til Gudbrandsdalen, hvor han omhyggelig undersøgte samtlige Bygder.[1] Hedemarken fik han bereist fuldstændigt, og af Romerike et Par Prestegjeld, Eidsvold og Skedsmo. Herfra ankom han til Christiania, hvor han naturligvis især undersøgte Oslo og Hovedøen.

Allerede glædede han sig til at gjøre Bekjendtskab med Vestlandet, hvor han aldrig havde været, naar undtages et Besøg i Bergen i tidlige Ungdomsdage under sin første Reise til Universitetet. Men endnu medens han opholdt sig i Christiania, modtog han et Budskab om, at hans Embedsstilling var forandret. Jacob Langebek var død den 16de August 1775, og allerede efter en Uges Forløb (23de s. M.) var Schøning bleven udnævnt til hans Eftermand. Man maa altsaa antage, at Udnævnelsen er foregaaet, uden at man i Forveien har forespurgt sig hos Schøning, om han ønskede denne Stilling. Man har altsaa forudsat, at en Befordring til et af de behageligste og anseligste Embeder, som en Historiker kunde opnaa i Hovedstaden, ikke har kunnet være ham andet end velkommen. Meddelelsen om Udnævnelsen var ledsaget af en Befaling om strax at overtage Embedet, og der var saaledes ikke andet for end ufortøvet at tiltræde Tilbagereisen til Danmark. Den foregik gjennem Smaalenene og Sverige, og den 25de September 1775 befandt Schøning sig paa dansk Grund i Helsingør.

---

[1] Reisen i Gudbrandsdalen er udgivet (af J. Kraft) i Budstikkens 2den og 3die Aargang.

Schønings Ønske om gjennem Selvsyn at lære hele Norge at kjende var altsaa kun delvis blevet opfyldt, og han kom herefter ikke tiere til at gjense sit Fødeland. Men hvad han i denne Tid havde faaet udrettet var dog betydeligt og blev ikke alene af Nytte for ham selv, men ogsaa gjennem flittige og udførlige Optegnelser bevaret for Eftertiden. Han medbragte ogsaa en ikke ringe Del norske Diplomer, hvilke ellers maaske vilde have gaaet tilgrunde, da netop i den nærmest følgende Tid den store Ødelæggelse af disse vigtige historiske Vidnesbyrd synes at være indtraadt, hvorfor man dobbelt maa glæde sig over, at Mænd som Schøning, Deichman, Wille og Mørch hver for sig itide reddede en Del deraf fra Tilintetgjørelsen. Og dog maa det ikke forties, at Samlere stundom ufrivilligen ogsaa have bidraget til at fremskynde denne. Almuens bekjendte Mistænkelighed fremkaldte nemlig undertiden Frygt for, at saadanne gamle Documenter skulde blive benyttede til vedkommende Gaardeieres Fortræd, og denne utidige Ængstelse drev sommesteds Bonden til omhyggeligt at skjule eller endog til at opbrænde sine Skindbreve. Saaledes skriver Presten Mørch, dengang residerende Capellan til Ringsaker, til Geheimearchivar Thorkelin den 10de August 1801: „Flere Documenter vilde vel og kunnet komme mig i Hænde, dersom ikke Bønder og Andre havde af taabelige Fordomme opofret adskillige vigtige Documenter til Ilden, da de hørte, at det Slags blev efterspurgt af Justitsraad Schøning paa hans Reise gjennem Norge.“[1]

[1] Thorkelins Breve i det danske Geheimearchiv.

VII.

Schøning som Geheimearchivar. Udgiver Heimskringla. Dass's Død, Schøning arver en Del af hans Bøger. Schønings Forhold til Luxdorph og Suhm, den sidstes huslige Ulykker. Schønings Sygelighed og Død. Hans Character.

Schønings første Forretning i Kjøbenhavn blev hans Deltagelse i den Commission, der var nedsat angaaende Langebeks Bo, thi af dennes store Samlinger skulde der udsondres, hvad der maatte ansees for privat Eiendom, og endel heraf indkjøbes for kongelig Regning. Hans Colleger i Commissionen vare Carstens, Suhm og Erichsen. Dernæst skulde han overtage sit Embede, men „understod sig ikke at aabne H. K. Maj.s Geheime-Archiv, førend det ved visse dertil allernaadigst beskikkede kgl. Betjente blev ham overleveret og af dem tillige med ham selv efterseet." Til saadanne Commissarier udnævntes Secretair C. F. v. Terber, Cancelliraad og Archivar Chr. Rud. Scharffenberg og Cancelliraad C. E. Voss.[1] Som Embedsløn var der tilstaaet ham 1200 Rdl. aarlig,[2] en forholdsvis ret anstændig Løn, der efter Pengenes daværende Værd maa ansees bedre end tilsvarende Lønninger i Nutiden. Som Medhjelper i Embedet fik han Registratoren Jens Jacob Weber, der ansattes i denne Post 1776 efter tidligere at have

[1] Protokol over Forhandlingerne i Langebeks Bo i Geheime-Archivet.
[2] Antegnelse i Luxdorphs Almanak for 1775 i Geh.-Arch.

været Amanuensis ved Universitetsbibliotheket, en velstuderet og flittig Mand ikke uden literære Fortjenester.

Om Schøning som Archivar er der forresten meget lidet at sige, og Sporene af hans Virksomhed som saadan i de faa Aar, han virkede i dette sit sidste Embede, ere kun faa,[1] men hans literære Virksomhed fortsattes ogsaa i hine Aar med uforandret Flid. Der var først givet ham Befaling til, at han skulde fortsætte Langebeks store Verk, Udgivelsen af Scriptores Rerum Danicarum, hvoraf tre Bind vare udkomne i dennes levende Live, ligesom han ogsaa skulde antage sig det store Diplomatarium, men efter en Ordre fra Arveprinds Frederik, der foranledigede Rescriptet af 17de Juni 1776, forandredes Bestemmelsen saaledes, at Suhm skulde overtage Scriptores, medens Schøning skulde udgive Heimskringla.[2] Denne forelaa hidtil kun i Peringskölds Udgave, men allerede Gram havde begyndt at forberede en ny ved at lade Islændinger afskrive og conferere Haandskrifterne.

Paa dette store Arbeide tog nu Schøning fat med stor Iver, og i Aarene 1777 og 1778 udkom to svære Bind af den bekjendte Folioudgave af Snorre og en stor Del af tredie Bind (til S. 211) var færdigtrykt.[3]

[1] Conferentsraad Wegener, en af Schønings Efterfølgere saavel i det historiske Professorat som i Geheimearchivar-Embedet, gav mig i sin Tid med udmærket Forekommenhed Adgang til at gjennemse den af ham selv forfattede Registratur over Archivets Embedspapirer, hvilke imidlertid for Schønings Tid ikke frembød nogen Oplysning af Interesse.

[2] Scr. R. D. V, Praefatio.

[3] Heimskringla edr Noregs Konunga Sögor af Snorra Sturlasyni. Historia Regum Norvegicorum conscripta a Snorrio Sturlae filio. Havniae. I—II (III), 1777, 1778, (1783). Folio. I Upsala optryktes Originaltexten i tre Bind, (1815, 1817, 1829).

Denne Udgave, hvis Fortsættelse senere overdroges Skule Thorlacius, holdt sig tre Menneskealdre, lige indtil Unger gjorde den overflødig (1868). Selvfølgelig havde den store Mangler, Kritiken af de benyttede Haandskrifter lod meget tilbage at ønske, og fra Peringsköld optoges „mange Træk som tilhørende Snorres Text af Kongesagaerne, der ere denne uvedkommende og eiendommelige for den senere vidtløftigere Bearbeidelse af disse, for ikke at tale om, at man har ladet Ord og Vendinger falde Snorre i Pennen, som have været aldeles ubekjendte for ham og hans Tid."[1] Det „islåndske" Sprogstudium var endnu ikke saaledes udviklet, at fuldkomne Udgaver af den gamle Literaturs Skrifter vare blevne mulige, men, som N. M. Petersen bemærker om Schønings Snorre, „desto mere vidunderligt er det, at Sprogets Behandling ikke blev ganske forfeilet."[2] Den latinske Oversættelse, der ledsagede Snorres Text, skyldtes ogsaa Schøning, hvorimod den danske besørgedes af Jon Olafsen.

Ogsaa paa anden Maade kom Schøning i denne sin sidste Periode til at virke for Oldliteraturens Udgivelse. Han var nemlig den 12te Juni 1776 bleven Medlem af den Arnamagnæanske Commission[3] og havde i denne Egenskab Del i Udgaven af Hungrvaka, hvortil han ogsaa forfattede Fortalen.

Endelig hidrører ogsaa fra hine Aar tredie Bind af

[1] Heimskringla eller Norges Kongesagaer af Snorre Sturlassøn, udg. ved C. R. Unger. Chra. 1868. Forord, S. XVII—XVIII. Gustav Storm, Snorre Sturlassøns Historieskrivning. Kbhvn. 1873. S. 228 flg.

[2] N. M. Petersen, Bidrag til den danske Literaturs Historie, V, 2. Kbhvn. 1861. S. 67.

[3] Scr. R. D. V, l. c.

Norges Historie, hvilket Forfatteren ikke oplevede at se trykt.

Med Hensyn til Schønings private Forhold var en stor Forandring indtraadt under hans Reise i Norge. Da han skulde bosætte sig i Kjøbenhavn, fandt han ikke mere Benjamin Dass i Live. Denne havde 1773, samme Aar, som Schøning forlod Sorø, seet sig nødt til formedelst tiltagende Sygelighed at ty til et Hospital i Kjøbenhavn, men i Suhm og hans Hustru havde han trofaste og deltagende Venner, og Schøning bestred Udgifterne, idet dog den Gamle søgte at lette ham disse ved at sælge adskillige af sine Medailler og andre Kostbarheder, som han i fordums Dage havde samlet.[1] Den 5te Mai 1775 døde Dass i sit 69de Aar. Allerede i 1768 havde han gjort sit Testamente[2] og indsat Suhm til dettes Executor. Hans væsentligste Eiendom var hans store Bogsamling, til hvilken Suhm havde givet ham Locale. Af denne skulde alle „danske (og norske) Mænds Skrifter, saa og Fremmedes, som oplyse danske Sager, efter Aftale tilhøre Schøning, for hvilket mig for længe siden er skeet Vederlag, og er det mine Arvinger eller Andre uvedkommende, paa hvad Maade samme er skeet." I lige Maade skulde Schøning „tage til sig endel svenske Mænds Skrifter til det Brug, som imellem os er aftalt, og ingen Bog i hans levende Live skilles fra bemeldte Samling, men heller forbedres, saavidt ske kan." Denne Aftale mellem Lærer og Discipel var, at det Hele i sin Tid skulde til Throndhjem.[3] Den øvrige Del af Bø-

---

[1] Schønings Breve i Suhms Saml. Skr. XV, S. 452.
[2] Suhms Saml. Skr. XV, S. 305 flg.
[3] Suhms Saml. Skr. XV, S. 51.

gerne[1] skulde sælges, tilligemed hvad Dass forresten maatte efterlade til Fordel for hans to Søstre. Schøning, der selv stadig havde samlet Bøger, saa ved dette Testamente sin Bogskat betydelig formeret og var nu Besidder af et anseligt Bibliothek.

Blandt Schønings Venner i disse Aar var udentvivl Geheimeraad Bolle Willum Luxdorph en af hans fortroligste og kjæreste. Denne sande Lærdomselsker opskrev i en lang Række af Aar i sine Almanaker, der bevares i Geheimearchivet, en kort Redegjørelse for hver Dags Begivenheder, og vi erfare heraf, at han idelig saa Schøning i sit Huus og selv igjen ofte besøgte ham. Luxdorph holdt ikke af at gjøre Selskaber og kom sjelden til Hove, men desto mere Pris satte han paa en stadig Omgang med en liden Kreds af Venner, og i Valget af disse lod han ikke Standshensyn raade; „han var," siger Suhm,[2] „ikke en Geheimeraad som andre, men en philosophisk Geheimeraad." Hielmstierne, Kofod-Ancher, Erichsen og Suhm hørte til dem, med hvem Schøning her traf sammen.

Til den sidstnævnte stod han fremdeles i det nærmeste Forhold, men just fordi dette Venskab var saa gammelt og prøvet, maatte Schøning berøres, og det vistnok meget smerteligt, ved den store Ulykke, der i den senere Tid havde fordrevet Glæden fra Suhms Hjem. Der var nemlig i Suhms Liv en mørk Plet, og det var hans Opførsel mod den Hustru, hvis rige Arvemidler havde sat ham i Stand til at leve det sorgfrie, Videnskaberne indviede Liv. Han havde ægtet den af alle vel omtalte, men ikke smukke Karen Angell for Pengenes Skyld.

[1] Catalogus librorum, qvos reliqvit Benjamin Dass. Hafniae 1775.
[2] Saml. Skr VI, S. 68.

Saadant var, allerhelst i den Tid, intet usædvanligt, Langebek f. Ex. havde gjort noget lignende og det to Gange efter hinanden.[1] Men medens den correcte Langebek ogsaa i sit Husliv blev et Mønster, var Suhms Forhold i denne Henseende ikke bifaldsværdigt. Efter Karen Angells Død berømmede han i varme Udtryk hendes mange gode Egenskaber[2] og tilstod, at hun havde været en fortræffelig Kone, der „sørgede for alle Ting i Huset, endog naar Bygninger skulde opføres, saa at hendes Mand ikke havde andet at gjøre end at studere og fornøie sig, da hun med al mulig Ømhed sørgede for ham i alle Ting.“ Han erkjendte ogsaa da, at hun, paa hvis Opdragelse Intet var sparet, besad megen Dannelse og mange Kundskaber. Men forlængst havde den forøvrigt saa ansete Suhms Liv i en vis Henseende vakt almindelig Forargelse, og dette skal endog have været Grunden til, at han flere Gange efter hverandre gik glip af det hvide Baand, der var ham tiltænkt saavel i 1774 som i 1784.[3] I 1777 vilde Fru Suhm endog klage

[1] Langebek skriver selv til Carl Deichman fra Stockholm den 3die Dec. 1753: „I Norrköping havde jeg mit Hoved-*Qvartér*, der var det, jeg kom i en uventet *Correspondence* med nogle af mine Venner i Kjøbenhavn, som bragte mig et fordelagtigt Parti i Forslag, hvorefter jeg i *Octobri* maatte skyndigst reise hjem og fik den Sag lykkeligt bragt i Rigtighed.“ Deichm. Bibl. Mscr. No. 111, 4to, smlgn. Langebekiana, udg. af Nyerup, S. 181.

[2] Character af Frue Karen Suhm f. Angell, i Saml. Skr. IV, S. 361 flg.

[3] I et udateret Brev, der dog rimeligvis (jvfr. Schønings Brev i Suhms Saml. Skr. XV, S. 445) maa henføres til 1774, skriver den lærde Prest E. G. Schytte i Bodø: „Paa min Efterspørgsel i Kjøbenhavn, hvorfor Suhm ikke har faaet Baandet, fik jeg til Svar, at Enkedronningen har afværget det formedelst hans altfor bekjendte *amours*.“ (Thjems Vid. Selsk. Mscr. 265, fol.). Luxdorphs Skrivkalendere og nogle senere udarbeidede Commentarer til disse (ligesaa i Geh.-Arch.) meddele forskjellige Enkeltheder til denne

over ham til Kongen, dels af den antydede Grund, dels fordi han forødte sine Midler. Hun søgte Trøst og Raad hos Luxdorph og hos Schøning, der var hendes Landsmand og gamle Bekjendt, og hvis Hustru var hendes Byesbarn og Veninde. Luxdorph skrev Suhm et alvorligt Brev til i Februar 1777.[1] Kort efter fik det ulykkelige Ægtepar en stor fælles Sorg, idet deres eneste Barn, den syttenaarige Ulrik Frederik (Fritz), døde 3die Januar 1778. Begge vare ganske utrøstelige, og Faderen „laa som i en Døs"; ved Begravelsen „var han saa overvældet af Sorg, at intet kunde være ynkværdigere at se." I disse triste Dage var Schøning og hans Hustru stadig hos dem, og maaske har den bitre Modgang for en Tid fremkaldt en Tilnærmelse mellem Suhm og hans Hustru; man ser i det mindste, at de nu i Forening oftere have besøgt Schønings, Luxdorph og Hielmstierne. Men inden Aaret var omme, vakte Suhms Liv paany Forargelse. Da Schøning den 12te December 1778 spiste Middag hos Luxdorph, „fik han over Bordet et Concept til et Brev fra Fru Suhm til hendes Mand", som han i Forening med Luxdorph skulde gjennemse, inden det afgaves.[2]

---

sørgelige Historie, hvilke her forbigaaes. Om 1784 se N. M. Petersen, Bidrag til den danske Literaturs Historie, V, 2, S. 88. Karen Angells Cousine, den talentfulde Fru Ditlevine Feddersen, født Collett (om hvem se L. Daae, Det gamle Christiania, S. 174, og Alf Collett, Familien Collett, S. 31), har i et Brev, der findes i den Fayeske Samling i Rigsarchivet i Christiania, berørt denne Sag og givet et sørgeligt Billede af Fru Suhms sidste Aar.

[1] „Suhm er blevet meget opirret ved mit Brev, Gud forbedre ham", skriver Luxdorph i sin Almanak under 27de Febr. 1777.

[2] Luxdorphs Almanak. Som bekjendt døde Fru Suhm i Juli 1788 og allerede i October s. A. ægtede Suhm sin anden Kone, den smukke Christiane Becker, i hvem han, som han selv tilstod, alle-

Schøning havde stedse arbeidet med anstrengt Flid, men hans Helbred havde dog hidtil været ret god. En regelmæssig Levemaade og de Legemsøvelser, hvorpaa han synes at have sat Pris, have vistnok ogsaa bidraget til at bevare den. I 1778 var han imidlertid begyndt at skrante. Han blev i April angreben af en Betændelse i Leveren; Luxdorph fandt ham „farlig syg", da han var hos ham den 20de April, og besøgte ham derfor saagodtsom daglig i den nærmestfølgende Tid. Allerede den 16de Mai var Schøning dog „vel igjen" og aflagde et Gjenbesøg hos Luxdorph. I Slutningen af September 1779 overfaldtes han imidlertid pludselig af Betændelse i Underlivet, og atter se vi, at hans trofaste Ven Luxdorph flittig besøger ham, stundom endog flere Gange daglig. Schøning blev aldrig mere frisk efter den Tid, skjønt han dog kom ud igjen. I Juni 1780 var han ude paa Landet, men her fik han i den følgende Maaned en Blodstyrtning. Han ønskede at se Luxdorph, som ogsaa besøgte ham, men fandt hans Tilstand meget slet. Den 18de Juli døde han, og den 24de s. M. blev han begravet i Frue Kirke.[1]

Samme Dag som Schøning døde Hielmstierne, der havde erhvervet sig saa store Fortjenester af Videnskabernes Selskab, og hvis ypperlige Samling af dansk Literatur hører til det kongelige Bibliotheks store Skatte. Tremaanedersdagen efter, 18de October, døde Historikeren Johan Henrik Schlegel, der i de sidste Aar havde

---

rede længe før sin første Hustrus Død havde været forelsket. (Folke, udg. af Fr. Barfod, I, S. 461 flg.).

[1] Luxdorphs Almanaker. Suhms Saml. Skr. VI, S. 46. J. Chr. Berg har antegnet, at Schøning oprindelig havde paadraget sig sin Sygdom i Geheimearchivets kolde Rum.

været Møllmanns Efterfølger som Professor og Bibliothekar. Den 21de April var Carl Deichman død i Porsgrund.

Den navnkundigste af Schønings Disciple fra Throndhjem, Johan Nordal Brun, om hvem han selv har nedskrevet i Skoleprotokollen de Ord: „Største Haab“,[1] kom kort før sin Død leilighedsvis til at udtale sig om sin fordums Lærer og bedømte ham da saaledes: „Blandt de Rectorer, som jeg, 70aarige, kan erindre, har jeg Ingen hørt rose, blot som Rector, mere end Thrønderen Benjamin Dass. Kun et af hans Rector-Mesterstykker vil jeg nævne, min Rector Schøning, af Naturen saa ganske uden Geni, som nogen Adams Søn, men, Dass's Opdragelse og Yndling, blev han den Uforglemmelige, som Verden, som Norge især kjender og ærer.“[2] Ganske vist er dette overdrevne Ytringer, der paa engang indeholde en Overvurderen af Dass's Evner som Lærer, ja af den pædagogiske Kunsts Kræfter i Almindelighed, og en Undervurderen af Schønings naturlige Gaver. Men det er dog værd at lægge Mærke til dem, thi de indeholde et Vidnesbyrd af en aandfuld Mand, der har kjendt Schøning godt, om det end maa medgives, at Nordal Brun efter sin hele Retning let kunde være udsat for at misforstaa visse Sider hos den, der som Schøning først og fremst var og vilde være Lærd. Han, der selv har klaget over sit „Humeur“, kan nok til daglig og udenfor Venners Kreds have været alvorlig og ordknap, og Brun kan have opfattet dette som Mangel paa Aand.

Suhm, der saa stærkt berømmer Schøning og i sin

---

[1] Throndhjems Skoles Program for 1855, S. 84.

[2] J. N. Brun, Frederich Christian Holberg Arentz's Portrait og Biographie. Kbhvn. 1816. S. 11.

Skildring af ham endog forsikrer, at han „aldrig ved den ideligste Omgang kunde opdage nogen Feil hos ham“,[1] har dog paa et andet Sted indrømmet, at „han heldede noget lidet til Hidsighed, hvilket Rectoratet forvoldte“,[2] og Schøning selv tilstod, som vi have seet, under sin Strid med Nannestad, at han havde et pirreligt Sind. Hans Udvortes synes ogsaa at have baaret Præget af et saadant Indre, thi han var en bleg og mager Mand af et alvorligt Udseende. Presten Lorentz Wittrup, ligesom Brun en fordums Discipel, kunde ikke undgaa i sin Mindetale at røre ved de Egenskaber, vi her have antydet, men han fremhæver ogsaa, at der var indtraadt en Forandring i hans hele Væsen, da han som Professor kom tilbage til Throndhjem i 1773. „Nu indtog han alle uden at gjøre sig Umage derfor, vort Throndhjem saa ham atter med en blid Munterhed, en sjelden Belevenhed, der ligesom aabnede for Verden hans ædle Bryst og lagde hans sande Gemytsbeskaffenhed kjendelig for Dagen.“[3]

Skjønt fortrinsvis fordybende sig i historiske Kildeforskninger, hengav Schøning sig ogsaa til philosophisk Læsning og blev ikke uberørt af de nyere Tankeretninger i Aarhundredet. Leibnitz's Theodicee tiltalte ham i særdeles høi Grad, og hvad der er mærkeligt, han sværmede ogsaa lidt for Rousseau. Vel erkjendte han, at „Videnskaber vare Mennesket fornødne i dets nærværende Tilstand“, men han troede dog, at „Mennesket var lykkeligere i den naturlige Stand, end i den slebne“, og herom havde han mangen venskabelig Strid

[1] Saml. Skr. VI, S. 46.
[2] Saml. Skr. VI, S. 82.
[3] Willes Samling af Mindetaler, S. 217, 229.

med Suhm. Ja, han var ikke langt fra at tro paa St. Pierres Theorier om en evig Fred.[1] I god Samklang hermed staar den „velmente Paamindelse“, som han i Fortalen til sin Norges Histories anden Del giver „sine kjære Landsmænd“ om „noget bedre at studere Forfædrene, end hidindtil er skeet“, — „ei i deres Laster, ei i et stivt og ubøieligt, tildels følesløst Gemyt, ei i Ting, der ikke passe paa vore Tider, men i en tarvelig Levemaade, i Tapperhed, i et høit Mod, i Kjærlighed til Fædrenelandet, i at lægge Vind paa allehaande Legemsøvelser, i en ædel Tænkemaade, og i en Opførsel, der passer sig paa vore egne Lande, paa den Himmel-Egn, under hvilken vi leve, der kan characterisere os som en Nation, som en Original, og ei gjøre os til en Copie af andre Nationer, som vi en Tid lang have gjort os Umage for at blive.“ Han glæder sig ogsaa over, at Norges Historie „ikke har at opvise nogen Alexander, Cæsar, Muhamed, Cingischan og Tamerlan eller andre saadanne, der have forhvervet sig et stort Navn i Historien ved at ødelægge det menneskelige Kjøn.“

Som endel af de her meddelte Udtalelser nok kan lade os ane, var Schøning neppe fuldt ud orthodox. Men dette var et Emne, hvorpaa han nødig indlod sig; thi Strid om religiøse Meninger var ham imod. Som Skolemand havde han naturligvis efter Datidens Forhold ogsaa været Religionslærer og besad gode theologiske Kundskaber, men han tiltaltes mere ved Erasmus, Melanchthon og Grotius end ved den strengt lutherske Skole. Da han laa paa sin Dødsseng, hændte det, at en ung Prest, der i sin Tid havde været hans Discipel, trængte

---

[1] Suhms Saml. Skr. VI, S. 46—47.

sig ind til ham, gjorde ham „Formaninger og Bebreidelser“ og ytrede „Tvivl om hans rigtige Religions Begreb“. Da han var gaaet, sagde Schøning: „Den Pedant!“[1]

Ligesom Schøning rostes som en kjærlig Ægtemand, var han ogsaa en trofast Ven. Det kjærlige Forhold mellem ham og Dass have vi oftere seet Beviser paa, og hans Venskab med Suhm er bekjendt. Denne forsikrer, at „Schøning og Hielmstierne kom Dass nærmest i Trofasthed, Fasthed og Ubøielighed og i at sige deres Mening lige ud.“[2] Mellem Venner kunde Schøning ogsaa være munter og oprømt.

Literær Bistand ydede han med Redebonhed Enhver, der søgte den hos ham, og Mange nød derfor godt af den, f. Ex. Hans Strøm, i Anledning af sin classiske Beskrivelse af Søndmøre, og Schnabel, Forfatteren af Hardangers Beskrivelse. Disciple, der viste Lærelyst, kom jevnlig i hans Hus, hvor han glædede sig ved at vise dem sine Bøger og Lærdomsapparater, og de dygtigste af dem anbefalede han hyppigen til Dass's Veiledning i Kjøbenhavn.[3]

Schønings naturlige Eftermaalsmand var Suhm, der følte, hvormeget han skyldte ham, og som selv af Schøning i deres throndhjemske Periode havde modtaget Impulserne til det store historiske Verk, som han, lykkeligere end sin Ven, skulde udføre. Suhm skrev en kort Levnetsbeskrivelse af ham, der meddeltes baade paa Dansk som Fortale til tredie Bind af Norges Historie og paa Latin som Praefatio til Scr. Rer. Dan. Tom. V. Paa mangfoldige Steder rundt om i Suhms „Samlede Skrif-

---

[1] Suhms Saml. Skr. XIV, S. 270.
[2] Saml. Skr. XIV, S. 268.
[3] Wille, Samling af Mindetaler, S. 215.

ter" vil man derhos finde Schøning omtalt. Disse Suhms Meddelelser have, som let vil sees, været Forfatteren af nærværende Mindeskrift uundværlige, ligesom de ville være det for Enhver, der maatte komme til at sysle med hans Levnetshistorie. Allerede lige efter Schønings Bortgang havde Suhm efter Datidens Skik udtalt sine Følelser i en latinsk Gravskrift, der lyder saaledes:

FLENTIBUS MUSIS
LANGEBEKIO ADEMPTO
APOLLO DIXIT:
NE FLETE SORORES,
SCHØNINGIUS VIVIT.
NUNC SCHØNINGIO SUBLATO
PLORANTIBUS MUSIS
COMPLORAT APOLLO
ET TACET.

Videnskabsselskabet i Throndhjem, der skyldte Schøning saameget og, som vi senere skulle høre, kom til efter hans Død at se denne Taknemlighedsgjeld endmere forøget, hædrede hans Minde ved en Fest den 18de Juli 1781, Aarsdagen efter hans Død. Selskabets Secretair og Schønings fordums Discipel, Mag. Lorentz Wittrup, holdt ved denne Leilighed den Mindetale, af hvilken her nogle Træk til hans Biographi ere laante.[1]

[1] Wille, Samling af Mindetaler, S. 193—238.

VIII.

Schøning som Historieskriver. En Prøve af hans Hovedverk. Domme om ham. Hans Gjernings Betydning for hans Fædreland.

Schøning havde sat sig den uhyre Opgave at skrive Norges Historie ligefra den tidligste Oldtid af og havde oprindelig, ligesom i vort Aarhundrede ogsaa Munch engang havde tænkt sig, villet føre Fremstillingen ned henimod sin egen Samtid. I dette Arbeides Interesse havde han gjennemgaaet alle tænkelige trykte Skrifter, som kunde give endog den mindste Oplysning i Emnet, og gransket og excerperet Masser af uudgivne Sagaer og andre Haandskrifter, ligesom han tilsidst ogsaa havde faaet Geheimearchivets diplomatariske Skatte under sin umiddelbare Varetægt og efter Reisen i Norge vundet nye Betingelser til at forstaa vort Lands Fortid. Men Embedsforretninger, mellemkommende literære Arbeider og en fortidlig Død bevirkede, at han ikke kom til at fuldføre mere end tre Dele, af hvilke den sidste udkom efter hans Bortgang. Denne sidste Del standser ved Olaf Tryggvasøns Død 995.

Men Maalet havde ikke alene været stort formedelst Emnets Omfang, men ogsaa i Henseende til Behandlingsmaaden. Schøning vilde ikke, saaledes som hans Ven Suhm senere gjorde det i sin „Historie af Danmark“, nøie sig med at levere en stor Materialsamling, udførlige Aarbøger eller Regester. Han stilede høiere, thi han vilde være Norges pragmatiske Historie-

skriver og fremlægge et Arbeide, der ikke alene skulde udtømme Stoffet, men ogsaa udforme det til et Kunstverk. Forbilledet var Polyb, hans Yndling blandt de antike Historieskrivere. Torfæus, hvis Fortjenester Schøning iøvrigt fuldt indrømmede, „havde af de gamle Skribenter, men især af de islandske Documenter samlet, udtrukket og oversat alt, hvad som løber ind i den norske Historie, men ikke kunnet bringe, hvad han havde samlet, i behørig Sammenhæng og henføre enhver Ting til sin rette Tid og sit rette Sted, kort, ikke deraf forfattet det norske Riges Historie.“[1] Dette var det nu Schønings Hensigt selv at gjøre. Han vilde ikke indskrænke sig til blot at fortælle de historiske Begivenheder. men ogsaa skildre hele de gamle Nordmænds Liv, „ei alene i Felten, i Krigs- eller Stats-Sager, men ogsaa i deres Handteringer, deres Sæder, deres Huus-Væsen, deres Religion, deres Øvelser og Tænkemaade.“[2] Disse Skildringer har han søgt at indflette i selve Fortællingen, idet han sindrigt benytter Leiligheden til at anbringe dem der, hvor en eller anden Begivenhed synes at fordre en nærmere Forklaring eller tilbyder sig, som et typisk Exempel. Saaledes har han i Anledning af Egil Uldserks Begravelse efter Slaget ved Rastarkalv anbragt et Excurs om de Gamles Begravelser,[3] og førend han skildrer Haakon den Godes sidste Kamp, giver han en udførlig Beskrivelse af deres Vaaben.[4]

Schøning var ivrig for Norges Ære, tænkte høit om sine Landsmænds fordums Herlighed. Det var et frem-

---

[1] Fortalen til Schønings Norges Riges Historie, I.
[2] Fortalen til N. R. H. II.
[3] N. R. H. II, S. 377.
[4] Ibid. II, S. 391—400.

trædende Træk hos ham, at han gjerne vilde føre andre Folks Udspring tilbage til Norge. At Normanner og Nordmænd vare et og det samme, var for ham en given Sag, men han gik endnu langt videre, idet han ogsaa vilde godtgjøre, at Tydsklands Saxer vare udvandrede fra Norge, dengang dette erobredes af Nor og Gor, en historisk Begivenhed, som han henlagde til det første Aarhundrede efter Christi Fødsel. Disse udvandrede Nordmænd havde da „givet Tydskerne Smag paa Sørøveri." Den samme norske Oprindelse tillagde han ogsaa Skotlands Picter.[1] Saxo's Beretninger om de danske Skjoldunger og de svenske Ynglinger søgte han at forklare saaledes, at baade Skjoldunger og Ynglinger bleve til Nordmænd[2], „saa at alle de store Ting, som en Skjold, en Gram, en Hadding efter Saxo's Fortælling have forrettet i og udenfor Danmark, bør forstaaes om en norsk Skjold, en norsk Gram, en norsk Hadding."[3]

Som man allerede kan slutte af det ovenanførte Sted, hvor Nor og Gor forudsættes at være virkelige

---

[1] N. R. Hist. I, S. 127, 129, 446 o. s. v. Recensenten i Kbhvns Addr.-Contoirs kritiske Journal for 1772 (S. 296) bemærker i den Anledning: „De Beviser, hvorpaa alt dette grunder sig, ere tagne af saa mange Omstændigheder, saa mange sammenlignende Beretninger, at det ikke er os muligt at bringe dem i Udtog. Elskere af saadanne Undersøgelser maa efterse dem hos Forfatteren selv, og vi ere forsikrede om, at deres Høiagtelse for hans store Lærdom og ugemene Sindrighed skal blive ligesaa stor, som deres Uvished om Sagen selv."

[2] N. R. Hist. I, S. 164 o. s. v.

[3] Kritisk Journal for 1772, S. 299. Recensenten tilføier: „En Lykke bliver det for Danmarks Ære, at dets Historie har fundet ligesaa lærd, ligesaa vittig en Skribent i Hr. Conferentsraad Suhm, som den norske i Hr. Professor Schøning, og vi tvivle ikke paa, at jo Hr. Conferentsraaden vil søge at redde Saxo det bedste muligt, allerhelst da der i disse mørke og forviklede Sager ikke kan fegtes for Sandhed, men alene for Lærdom og Sindrighed."

Personer, gik Schøning meget vidt i sin Tro paa den gamle islandske Literaturs Paalidelighed som historisk Vidnesbyrd.[1] Og mellem de paalidelige Kilder regnede han ogsaa *Fundinn Noregr.* I denne Misforstaaelse laa hans største Svaghed.

Suhms Dom om sin Vens Verk var denne: „Enhver Upartisk og Kyndig maa tilstaa, at alt, hvad Skarpsindighed, Eftertanke, møisommelig Undersøgelse, udbredt Læsning, Sandhedskjærlighed kan tilveiebringe, er her anbragt. Stilen er tydelig, ordentlig, mandig og, hvor Tildragelserne det taale, smuk.“[2] Og skjønt, som vi have seet, allerede Recensenten af Verkets første Del i „Kritisk Journal“ nok kunde nære Tvivl om de dristigste Hypotheser og endog tillade sig ironiske Bemærkninger derom, er der ingen Tvivl om, at Samtiden satte Verket overmaade høit, og det er visselig blevet læst med Fornøielse af Mange, saameget mere som den omhyggeligt udarbeidede Fremstilling gjorde Læsningen let og behagelig. Thi fra Formens Side staar uimodsigelig „Norges Riges Historie“ høit for sin Tid. Staar det end tilbage for O. H. Guldbergs omtrent samtidig udkomne, classiske, men desværre ufuldendte Verdenshistorie,[3] kan det dog forsvare en Plads blandt den Tids bedste danske Prosa. Jeg hidsætter en længere Prøve, for at Læseren selv kan dømme:

---

[1] Se hans Udtalelser herom i N. R. Hist. I, Fortalen.

[2] Saml. Skr. VI, S. 42.

[3] Med Guldberg synes en kyndig Dommer, Rector Oluf Worm, at sammenligne ham i et Brev til Nyerup af 1797, hvori han i sin for den Tid meget strenge Dom om Suhm bl. A. udtaler: „Det er mig ubegribeligt, hvorledes man kan sætte ham ved Siden af eller over en Gram, Schøning eller Guldberg.“ N. M. Petersen, Bidrag til den D. Lit. Historie, V, 2, S. 85 (efter Nyt theol. Bibl. B. 19, S. 177).

Regieringens Tilstand i Norge, under Kong Hagen den Første, kaldet den Gode eller Adelsteins-Foster.

§. 76.

Vi lade Kong Erick, efter hans Bortreise fra Norge, indtil viidere sværme om i de vestlige Farvande, og vi følge den nye Norske Enevolds-Regent, i hans første Regiering, og dertil hørende Foretagender. Efterat Kong Erick havde forladt Norge, fandt Kong Hagen der ikke mindste Modstand, og det blev ham, efter foranførte Omstændigheder, en læt Sag, at sætte sig i Besiddelse af det heele Riige. Dermed, og med at bringe de didhen hørende Sager i Rigtighed, hendreev han følgende Sommer, og opholdt sig til den Ende i de vestlige Kanter af Riiget, i de Provincer, som tilforn havde staaet under Kong Ericks Herredømme, indtil henimod Vinteren, da han drog tilbage til Throndhiem, for ogsaa der at sætte Sagerne paa en fast og sikker Fod. Til den Ende overlod han heele Throndelagen, med dertil hørende Provincer, som et Jarlsdømme, til Sigurd Jarls Bestyrelse, paa samme Maade, og med alle de Rettigheder, som hans Fader for ham og han selv havde havt det, under Kong Haralds Regiering. Derimod ansaae Kong Hagen det, efter nærværende Omstændigheder, for tienligst, at forflytte sin Boepæl eller Residents til de middelste Provincer i Riiget, saasom til Fiordafylke, til Sogn, til Horda- og Rogaland, hvor endnu fandtes endeel af Kong Ericks Tilhængere, og hvor man følgelig havde meest at frygte for et Angreeb, saafremt Kong Erick fik i Sinde at giøre Norge et Besøg, for der at sætte sig igien paa Thronen. Dette finder man ikke at han har nogensinde forsøgt, ei engang at have foruroeliget Norge eller Kong Hagen, ved fiendtlige Angreebe; og hvad kan have været Aarsag deri? Jeg vil søge derom at give behørig Oplysning. Den ulykkelige Kong Erick gik, efterat have forladt Norge, over til Ørkenøerne, som tilforn er berettet, hvilke Øer, efter foromtalte seeneste Tildragelse, mellem Kong Harald Haarfager og Einar Jarl, havde længe været i Einars Eie, men vare, efter hans Død, tilfaldne hans Sønner, A r n k e l l, E r l a n d og T h o r f i n d H a u s a k l i u f u r. Her bestørkede Kong Erick sig med en Hob Krigsfolk og Skibe; han angreeb derpaa Skotland, hvilket Riiges Kyster han udplyndrede; og han gik siden løs paa Engelland, hvor han meente sig med saa meget større Føie at kunne øve Fiendtligheder, som Kong Adelstan, ved at understøtte Kong Hagens Foretagende mod Norge, havde, for en stor Deel, været Aarsag i Ericks Ulykke. For derover saavel at hævne sig, som tilliige for at giøre Bytte, øvede denne Fiendtligheder overalt i Kong Adelstans Riige, men fornemmelig i N o r t h u m b e r l a n d. I dette Land havde tilforn en stor Deel Norske eller Nordmænder sat

sig ned; de Danske og Norske havde adskillige Gange havt det i Besiddelse, fornemmelig medens de en Tiid lang vare foreenede, under Kong Regner Lodbrok og hans Sønner; og desse havde længe havt deres Residents i Staden York, som de Norske kaldte Jorvik. Efterat Landet var dem igien af de Engelske frataget, havde de dog idelig hiemsøgt det med deres Streiferier; der havde ogsaa adskillige Stæders Navne, saasom Grimsbær, Hauksfliot, med fleere, sin Oprindelse fra det Norske Sprog; og de bare der Vidne om de Norskes Eiendeele, Boepæle og forige Besiddelse af Landet. De Norske havde altsaa, fra gamle Tiider af, tileegnet sig et Slags Ret til Northumberland; jeg har desuden tilforn yttret mig med den Tanke, at Kong Adelstan har givet Kong Hagen, mens han endnu var Prints, et Slags Testamente eller Løfte paa benævnte Deel af Engelland, ventelig til Erstatning for den Deel af Norge, som ham burde tilfalde; og jeg bestørkes meget i denne Tanke, af den i Fagurskinna forekommende Beretning, at Kong Adelstan lod, ved Gesandte, som fulgte Hagen over til Norge, giøre Kong Erick det Tilbud, at saafremt han godvillig vilde afstaae Riiget til benævnte Prints, skulde han i dets Sted faae Northumberland. At dette Tilbud er skeet efter Aftale med Hagen, er ei at tvile paa; i Betragtning af Sagernes Omstændigheder i Norge, ansaae Kong Ericks Venner, efter bemeldte Fagurskinnas Beretning, det ogsaa for raadeligst, at tage mod Forslaget: men han forkaster det ventelig for det første, som haanligt; han nødes derpaa at rømme Norge; han angriiber Kong Adelstans Lande; og i Anledning deraf igientager denne, ved et nyt Gesandtskab, sit forige Tilbud, med det Tillæg, som findes hos Snorro, at i Betragtning af det store Venskab, der havde været mellem Kong Harald og Kong Adelstan, ansaae denne det for sin Skyldighed, at beviise Kong Erick, som bemeldte sin Vens Søn, al Ære og Tieneste. Kong Erick tager nu, efter derom mellem ham og Kong Adelstan sendte Gesandtskaber, med Glæde imod Tilbudet; og han faaer Northumberland at regiere over, med alle dertil hørende Indkomster, dog under de Vilkaare, at han skulde tage dette Riige til Leen af Kong Adelstan, forsvare det mod Naboerne, de Skoter, men især mod de Danskes samt andre Søerøveres Angreebe, og selv med sin Familie, samt heele Følge, lade sig døbe og antage den Christne Religion. Alt dette indgaaer Kong Erick; han bliver paa den Maade sat i Besiddelse af Northumberland; han opslaaer sin Residents i Staden York; og finder saaledes i sin Landflygtighed et nyt Riige. Men Kong Adelstan selv vandt herved ei mindre Fordeele: han forbandt sig alle Norske, ei mindre dem, som vare paa Kong Hagens, end dem af Kong Ericks Partie; han satte sit Land i Sikkerhed mod deres forige Angreebe; og han fandt i Kong Erick, som var striidbar og tapper nok, et mægtigt Forsvar for Northumberland, som var meest udsat for de Nordiske Folkes Angreebe.

§. 77.

Men skulde for Kong Hagen ei ogsaa ved denne Leilighed visse Fordeele være betingede, naar Sagen var af den Beskaffenhed, som vi tilforn have forestillet den, at Northumberland var ham givet af Kong Adelstan? jo vist nok: man finder i den saa kaldte Flateyar-Bok, at Kong Adelstan har været Mellem-Mand, mellem sin Foster-Søn, Kong Hagen, og Kong Erick, i deres Trette om Riiget; at for at forliige den, er Northumberland afstaaet til Kong Erick; og følgelig har denne, mod at faae bemeldte Riige, som tilforn var Kong Hagens, forbundet sig til at lade Norge blive uantastet. Herover finder man ogsaa ei mindste Spor efter, at Kong Erick har nogensinde giort mindste Forsøg, at sætte sig igien paa den forlorne Throne, eller foruroliget Norge, saa længe han levede. Imidlertiid havde dog Kong Hagen Aarsag, til at bruge al muelig Forsigtighed: han kiændte Kong Ericks Hævngierrighed og Dronning Gunhillds Ondskab; han erfarede, at en stor Deel Norske, som tilforn havde været paa hans Partie, droge efterhaanden fra Norge over til Northumberland, efterat Kong Erick havde der nedsat sig; han vidste, at ham følgelig ei fattedes Kræfter, til at foretage Ting af Betydenhed; og derover udvalgte han bemeldte Steder i Riiget til sin Residents, for at være ved Haanden, hvor Fornødenheden det udkrævede. Desse med fleere Anstalter, som ei kunde være Kong Erick ubekiændte, men Undersaatternes almindelige Kiærlighed især, satte Kong Hagens Riige i Sikkerhed; han nød i 19 Aar en bestandig Fred, og den Tiid anvendte han paa Indretninger i Riiget, som forhvervede ham Tilnavn af den Gode, en Titel, som hos en Regents Navn bør skrives med meere end gyldene Bogstaver, og sættes langt over de i Historien pralende Tilnavne af Stor, Seierriig, Striidbar, m. fl. Det var Kong Hagens Hoved-Øiemærke, da han besteeg Thronen, at sætte sig fast i Undersaatternes Yndest, sit Riige i Sikkerhed, og alting indenlands paa en varig og ordentlig Fod: men dertil ansaae han Lovenes Forbedring at være eet af de tienligste Midler; og derpaa anvendte han derover megen Fliid og Umage. Uden al Tvil havde han, under sine Reiser i de vestlige Kanter af Riiget, i de Provincer, som tilforn havde staaet under Kong Ericks Herredømme især, mærket megen Mangel eller Urigtighed i Lovenes og Rettergangenes Forfatning. Paa dette satte han sig da for at raade Bod, og henvendte først sit Sind til de i bemeldte Provincer, eller i de nu værende Bergenhuusiske Districter, hidindtil brugelige Love, hvilke han lod nøie igiennemgaae og forbedre. Dertil betiente han sig især af den, i Landets Love kyndige Thorleif den Viises Raad og Anførsel, der uden Tvil har været en Sønnesøn af den ældre Thorleif hin Viise, som Hagens Farfader, Halfdan den Gamle, havde brugt i samme Forretning, og en af de saa kaldte Lagamænd eller Lovkyndige, der

selv kiændte Lovene, Rettergangs-Maaden, med dertil hørende Formaliteter, og underviiste eller oplærte andre deri, saadan en f. Ex., som Nial, om hvilken det heeder, „at han var saa stor en Lavmand, at „han deri ei havde sin Liige, og underviiste Thorhalld saa vel i Lovene, at denne blev den største Lagmand paa Iisland." Ved denne Thorleifs og fleere kyndige Mænds Hiælp, lod Kong Hagen forfatte den saa kaldte Gulathings Lov, som siden galt i nu værende Bergenhuus-Leen, samt i de tvende Provincer, Ryggia-Fylke og Agder (uden Tvil Norder-Agder), men er efterhaanden bleven forøget, eller udviidet og forbedret, af adskillige Konger, især af Kong Magnus Lagabæter. Foruden denne Lov, lod Kong Hagen ogsaa sætte eller udgive den, siden i Throndelagen brugelige, og saa kaldte Frosto-Things Lov; og dertil betiente han sig af Sigurd Jarls, samt andre lovkyndige Thrønders Hiælp og Raadførsel. Kong Hagen har altsaa været een af Norges ældste og største Lovgivere; han indlagde sig derved en almindelig Høiagtelse blandt Undersaatterne; hans muntre Sindelav, hans milde og indtagende Væsen, hans Omgiængelighed, hans store Forstand og Veltalenhed satte ham hos dem i en ei mindre Yndest og Anseelse; hans Regiering blev derfor een af de lykkeligste for Norge; og Himmelen selv velsignede den med de frugtbareste Aaringer, med de beste Tiider, som Landet nogensinde havde havt: en Sag, som vore Forfædre, for en stor Deel, tilskreve den Yndest, i hvilken deres Konger stode hos Guderne; og en Belønning, som var denne elskværdige Regents Dyder værd, der satte sit fornemste Vel i Undersaatternes Lyksalighed, i at fremme sit Riiges Tarv og sande Beste. Til den Ende drog han den ømmeste Omsorg for Undersaatternes almindelige Fred og Sikkerhed; han føiede tilliige overalt i Riget de Anstalter, at Kiøbmænd og andre kunde der driive deres Handel og øvrige Handtering, uden mindste Hinder og Afbræk; og han giorde derved en Erobring, som er langt berømmeliger, end alle de ere, der skee ved Krige og Sværd-Slag. Vi have tilforn fortaalt Anledningen til Jamtelands og Helsinglands første Beboelse af Norske, fra det Throndhiemske, fra de Ind-Thrønderske Districter især. Da Harald Haarfager siden fiendtlig angreeb de Throndhiemske og Nummedalske Konger, som tilforn er berettet, flydde paa nye mange, for at undgaae hans Herredømme, baade fra Throndhiem og fra Nummedalen, over til Jamteland, deels ogsaa til Helsingland, hvor de anseelig forøgede Indbyggernes Antal. Blandt Helsingerne nedsatte sig efterhaanden, langs Søesiiden især, en stor Deel Svenske; den heele vestlige Strandkant af den Botniske Bugt blev derover i de ældre Tiider kaldet Helsingialand; Landets gamle Indbyggere komme ved den Leilighed i Omgang med de Svenske; de dreeve deres Handel paa Sverrig, som det næstgrændsende Land; og de bleve derfor, i det mindste for den største Deel, bemeldte Riige skatskyldige. Med Jamteland havde

det derimod en anden Beskaffenhed: det laae midt imellem Norge og Sverrig; og ingen kiærte sig i lang Tiid derefter. Vel synes det, af endeel Omstændigheder, som Harald Haarfager skulde have underlagt sig Jamteland: der tales i hans Tiid om en Vedorm, Herse eller Høvding i Jamteland, som skal have været en Søn af Rognvalld, men Sønnesøn af Ketill Raum; man nævner os ogsaa en Jarl i Jamtaland, liigeledes i Kong Haralds Tiid, ved Navn Kiallak, hvis Dotter blev givt med Ketill Flatnefs Søn Biørn: men Jarl i et Land tilkiændegiver Regieringens Førelse paa en andens Vegne; og naar saa var i Jamteland, paa hvis da riimeligere, end paa Kong Haralds? Men dette afgiør ei Sagen. Bemeldte Vedorm siges paa et andet Sted, at have været Vemund den Gamles Søn, ventelig i Sogn, og en riig Herse, som af Frygt for Kong Haralds Overmagt, rømte over til Jamteland, hvor han opryddede endeel Marker, og fæstede der Boepæl. Denne Vemund har altsaa ei været Jarl eller Herse i Jamteland, sat dertil af Kong Harald, men kun een af de anseeligste Mænd i Landet; og i Navnet Jamteland, hvor forbenævnte Kiallak, var Jarl, troer jeg at der stikker en Feil. Jamtaland er uden Tvil sat for Iraland; dette giver Navnet Kiallak tilkiænde, som synes meere at være Irrskt end Norsk. Det er derfor uvist, om Kong Harald har nogensinde enten havt, eller tileegnet sig, nogen Ret til Jamteland; Jamterne synes heller at have en Tiid lang været et Slags friet Folk, i samme Tilstand omtrent, som Iisland i de første Tiider, og ei staaet under Naboe-Kongerne, men dog havt Omgang og Handel med de Norske, især med Thrønderne. Denne deres Handel paa Norge, og Thrøndernes i Jamteland, satte Kong Hagen paa en sikker og ordentlig Fod, ved at forskaffe de Handlende Sikkerhed, og indrette ordentlige Markeder; han vidste dernæst ved Foræringer, ved Æres Beviisninger, ved Løfter og Tienstvillighed, at skaffe sig de mægtigste og anseeligste Mænd i Jamteland til Venner; desse søgte derfor flittig til hans Hof i Throndhiem, hvor Kong Hagen som oftest opholdt sig, efterat Riiget var sat i Sikkerhed for Kong Ericks Overfald; og de bleve der imodtagne med den Belevenhed, hvorved Kong Hagen vandt og indtog alle. Paa denne Maade vandt han nu ogsaa sit Øiemeed i Hensigt til Jamteland. Kong Hagens milde og kloge Regiering blev Indbyggerne den kraftigste Opmuntring, heller at foreene sig med de Norske, fra hvilke de desuden nedstammede, end med de Svenske; de gave sig derfor under hans Lydighed, svore ham deres Troeskab, og forbunde dem til at betale ham Skat. Dette Exempel havde den Virkning blandt Helsingerne, at saa mange af dem, som havde deres Herkomst fra Nordmændene, tilsagde liigeledes Kong Hagen deres Troeskab og Lydighed, hvilken derimod, for dem saavel, som for Jamterne, lod forfatte visse Love og en Lands Ret, hvorved deres Sager for Fremtiiden kunde sættes i en retskaffen og ordentlig Forfatning.

I mere end en Menneskealder efter sin Død omtaltes Schøning ikke lettelig uden som den store og høitfortjente Historiker, hvis Berømmelse ingen vovede at antaste. Endnu Wachler, der 1820 afsluttede sit Verk om den historiske Forsknings og Kunsts Historie, anviser hans Hovedverk en Plads ved Siden af Mösers og Johannes von Müllers Arbeider.[1]

I 1818 udtalte derimod Grundtvig i Forordene til sin Oversættelse af Snorre en hidtil uhørt Dom om Schønings Fortjenester. Grundtvig gjorde ikke alene gjældende, at Schøning var „lettroende, hvor det gjaldt Islændernes og hans egne Indfald, vantro, hvor det gjaldt andres Vidnesbyrd, høist partisk for, hvad han kaldte Norsk, og høist ubillig mod Saxo", men han erklærede ligefrem, at han „med al sin Læsning, Kundskab, Flid og Betænksomhed var aldeles uskikket til at skrive en Norges Historie, som kunde hædre, gavne eller glæde Folket, ja ligesaa uskikket til ved Granskning at opklare Oldtidens Dunkelhed, thi han fattedes Liv og Aand."[2] Men ikke destomindre indrømmede han dog, at „Schøning altid bliver en saare mærkværdig Mand, hvis hæderlige Ihukommelse aldrig kan uddø, saalænge Nordens Historie elskes, kjendes og fortsættes." Hans Adkomst til denne Ros søger Grundtvig deri, „at han var den første Nordmand, der prøvede paa at skrive en Norges

---

[1] „Seine Geschichte von Norwegen behauptet eine ehrenvolle Stelle neben J. Mösers und J. Müllers Werken; wie diese beabsichtigte er durch treue anschauliche Erneuung der Vergangenheit den vaterländischen Volkssinn für Gegenwart und Zukunft zu reinigen und zu erkräftigen, — — — dem entspricht auch die edle Einfalt der Darstellung und Sprache u. s. w." L. Wachler, Geschichte der historischen Forschung und Kunst, II, Göttingen 1820, S. 1017.

[2] Norges Konge-Krønike af Snorro Sturlesøn, fordansket af Nik. Fred. Sev. Grundtvig. Kbhvn. 1818 flg. 4to. I, Fortalen S. XLVIII.

Historie, og den første lærde Nordmand efter Videnskabernes Gjenfødelse, som lagde sig efter gammel Norsk eller Islandsk, saa man i alle Maader kan sige, at det først var ved ham, at Norge tilegnede sig Snorro Sturlesøns udødelige Verk." Det vilde ikke være heldigt for lærde Verker, ifald Spørgsmaalet om deres „Liv og Aand" skulde afgjøres efter Grundtvigs Principer, og dennes Dom om Schøning er visselig ubillig, men dog er der i de Ord, jeg her har anført, som i alt, hvad Grundtvig skrev i sine yngre Aar, ogsaa noget træffende og sandt. Han har ved at betone, at Schøning var den første Nordmand, der har villet skrive sit Fødelands Historie, netop peget paa det, som til alle Tider skal sikre ham mod Glemsel.

Endnu strengere faldt imidlertid Dommen over Schøning, da Dahlmann 1822 udgav sine „Forschungen auf dem Gebiete der Geschichte". Ogsaa denne anerkjendte endnu Schønings Førtjenester af Snorre og dertil ogsaa hans geographiske Forskninger, men fandt hans historiske Hovedverk omtrent under al Kritik og tog navnlig skarpt fat paa ham for hans Benyttelse af *Fundinn Noregr* som et paalideligt Kildeskrift.[1] Et nærmere Studium

[1] „Wer Schønings Verdienst zur Ansicht bringen will, braucht nur auf seinen Snorre hinzuweisen und seine geographischen Forschungen, allein in Betracht des historischen Urtheils steht derselbe auf einer niedrigen Stufe, welche nicht durch die Verschwendung des Beiworts: „der grosse Schøning" erhöhet wird. Seine drei Quartanten der norwegischen Geschichte, bis auf Hakon den Guten, sind ihre Grundlage nach weder Geschichte noch Volkssage, sondern ein aus beiden erwachsenes unerfreuliches Gerede und Gemächte". F. C. Dahlmann, Forschungen auf dem Gebiete der Geschichte, I, Altona 1822, S. 394. (Gjengivet i Budstikken, IV, Chra. 1823, S. 257 med en Bemærkning af J. Chr. Berg).

af Nordens Historie har dog maaske bragt Dahlmann til i senere-Aar at betragte Schønings mange lærde Arbeider med noget mildere Øine, thi da han i 1841 vilde yde Werlauff sin Anerkjendelse for dennes mange Bidrag til norsk Historie, gav han sin Udtalelse heraf den Form, at den danske Lærde „siden Schøning havde erhvervet sig de mangesidigste Fortjenester af Norges Historie.“[1]

Werlauff, hvis Bedømmelse af Begivenheder, Tilstande og Personligheder altid udmærker sig ved Fordomsfrihed og Upartiskhed, har i de Forelæsninger over „Kilderne til Norges Historie“, som han holdt i Aarene 1842—1843 ved Kjøbenhavns Universitet, udtalt sig saaledes om Schønings Norges Historie: „Suhms Dom er vistnok endnu grundet. Der spores en fast Plan, Omhu for Indhold og Foredrag, og der kan ikke miskjendes en vis Kunst, hvorved Excurser indflettes uden at afbryde den historiske Fortællings Gang. Man kan udsætte: en altfor kjendelig Higen efter at efterligne Polybius; han vil formeget pragmatisere, bedømmer Forholdene efter en nyere Tids Maalestok. Første Del har den Feil, at han anser ethvert islandsk Skrift for at indeholde historisk Stof, intet for blot og bar Digtning, mindre kan derimod udsættes paa hans Kritik i det tredie Bind. Det er at beklage, at han dvælede saameget ved den ældste Tid og derved hindredes for at rykke videre frem i den senere.“[2]

---

[1] „Seit Schøning hat Werlauff sich die vielseitigsten Verdienste um die Norwegische Geschichte erworben.“ F. C. Dahlmann, Geschichte von Dännemark, II, S. 178.

[2] Efter et Collegiehefte, nedskrevet af Allens flittige Medhjelper, Udgiveren af Diplomatarium Flensburgense, P. Seidelin. Den

Da Keyser og Munch optoge den gamle norske Historie til Behandling, fulgte det ganske vist af sig selv, at de i det hele maatte betragte tidligere Forsøg som ikke existerende og overalt gaa tilbage til de oprindelige Kilder. De toge da intet Hensyn hverken til Schønings Norges Riges Historie eller til hans Afhandling om de Norskes Oprindelse. Paa den Maade gik det til, at de to Mestre kom til at overse, at en historisk Theori, paa hvilken de selv satte meget stor Pris, da den var Grundlaget for deres hele Betragtning af Norges Oldtid, og som ogsaa af Almenheden en Tidlang betragtedes som en af den „norske historiske Skoles" originaleste og aandfuldeste Opdagelser, — allerede i 1769, sytti Aar, førend Keyser udtalte den som en formentlig Nyhed, var bleven fremsat af Schøning. Denne Theori er ingen anden end Læren om, at vore Forfædre som et allerede existerende Folk skulde være indvandrede til Norge ad en nordlig Vei, og at Haalogaland skulde være den først befolkede norske Bygd, en Paastand, om hvis Ælde ikke alene Keyser og Munch selv, men ogsaa alle andre, Modstandere som Tilhængere, synes at have været lige uvidende, uagtet den dog forelaa i et trykt Skrift, der findes i ethvert offentligt Bibliothek. Jeg hidsætter her Schønings Ord jevnsides med Keysers:

---

samme Bemærkning om, at Schøning desværre anvendte alt for megen, tilsidst dog ufrugtbar Flid paa Norges forhistoriske Tid, var allerede i 1804 fremsat af G. L. Baden i Forordene til hans „Det norske Riges Historie": „Schøning, der for Norges Historie kunde have gjort meget, opholdt sig for længe ved Oldtidens uopklarlige Begivenheder, (saa) at Døden hindrede ham fra at fuldføre den egentlige norske Historie."

1769.	1839.
G. Schøning, Afhandling om de Norskes Oprindelse. S. 222—224.	R. Keyser, i Saml. til det Norske Folks Sprog og Historie, VI, S. 429. (Samlede Afhandlinger, S. 205 og 208).

„Man maa med Rimelighed slutte, at de Norske og Svenske have været i de ældste Tider af fælles Oprindelse, at de førend deres Fløtning her ind i Norden skede, have udgjort et Folk, — — at endelig bemeldte Norske og Svenske Folkefærd har allerførst delt sig i tvende Hobe, enten efterat de vare komne over det Alandske Hav, da de Svenske have sat dem ned i det nuværende Sverrig, de Norske taget Veien mod Vesten, eller rettere have de Sidste gaaet norden om den Botniske Bugt, sat dem først ned i den siden saakaldte Throndelagen og paa Helgeland, mens de Svenske ginge over det Alandske Hav og til Sverrig eller Upland især. Hvorved da er skeet, at ligesom bemeldte Upland blev de Svenskes fornemste Opholdssted, hvor deres ypperste Konge-Sæde, deres fornemste Tempel og Guds-Dørkelse var, saa har bemeldte Throndelagen ligeledes været det Sted, hvor det fornemste og største Tempel i hele Norge fandtes — — —. Ikke nok dermed: Bemeldte Throndelagen var desuden det Sted, hvorpaa Norges fornemste Styrke i de ældre Tider beroede, hvis Kyndighed eller Exempel de andre gjerne rettede sig efter — — — —, hvor, men fornemmelig paa Helgeland, Othins Efterkommere have fæstet

„Det var naturligt, at Nordmændene, fremfor at indlade sig i en uvis Kamp [med Tschuderne] foretrak [fra Finland] at drage uhindret frem i en nordligere Retning imellem de svage Finlapper. Imidlertid maa her en eller anden Begivenhed have foranlediget Sviarnes Afsondring fra Hovedstammen. Det er sandsynligt, at disse, der rimeligvis allerede dengang som Fylke eller mindre Afdeling af Stammen betegnedes ved Navnet Sviar, have prøvet paa at nedsætte sig paa den botniske Bugts Østside, at de her ere blevne afskaarne fra den øvrige Stamme og ved Tschudernes Paatrængen tvungne til at drage sig over Aalandshavet til Upland, hvis frugtbare Sletter stedse siden bleve deres Hovedsæde.

„Hovedstammen har imidlertid fortsat sin Vandring nord om Bugten igjennem det nuværende svenske Lapland.“ — —

„Veien nord om den botniske Bugt og vestover Kjølen maatte bringe den norrøne Stamme til de nuværende Nordlande, hvilket hele vidtløftige Kystland lige nord til Malanger Fjord benævntes Haalogaland og regnedes for Norges nordligste Fylke. Navnet er mærkeligt. Det betegner det hellige Land,[1] vistnok et Minde om, at det var den

[1] Om Keysers Forklaring af Navnet Haalogaland, der videre er udført af Munch, (N. F. Hist. I, 1, S. 331 og i Norsk Maanedsskr. III, S. 146), se S. Bugge i Norsk hist. Tidsskr. I, S. 135—140.

deres Bopæle, ligesom i Upland i Sverrig, ei at tale derom, det de Norske i et vist gammelt Vers kaldes Helgelændernes Børn.

Alt dette mener jeg nu kan være tilstrækkelig Grund for at stadfæste, hvad tilforn er anført, og for at bevise de Slutningers Rigtighed, som heraf kan udtrækkes, nemlig disse: At den Nordenfjeldske Del af nuværende Norge, særdeles Throndelagen og Helgeland, er af de egentlig saakaldte Norske, jeg mener dem, som i Selskab med de Svenske komme ind i Norden, først bleven beboet."[1] — — — —

hellige Jord, paa hvilken Stammen, efter at have i flere Menneskealdre vandret ustadig om, allerførst fandt et fast Tilholdssted, hvor den trygt kunde bygge sin Arne og uforstyrret tilbede sine fædrene Guder. Haalogaland i Norge benævntes ligesom Upland i Svithjod i de ældste Tider fortrinsvis Mannheimr, det er Mændenes — Folkets — Hjem, og ligesom Ynglingernes gudebaarne Æt efter Sagnet stammede fra Sviarnes Mannheim, nemlig det svenske Upland, saaledes udsprang Lade-Jarlernes Æt, der i Anseelse vel kunde jævne sig med hin, fra det norske Mannheim, fra Haalogaland, hvor dens første Stamfader Sæming, Odins Søn, skulde have hersket. Haalogaland var altsaa med Hensyn til Norge ikke alene den norrøne Stammes, men ogsaa Asatroens første Hjem, og det er uden Tvivl med Antydning heraf, at Nordmændene i et Oldtidskvad kaldes Haaleygernes Sønner.

„Men snart bleve uden Tvivl, da flere Fylker vare indvandrede, Throndheims frugtbare Dale, indbyrdes forbundne ved den store Fjord, Stammens Middelpunkt. Langt ned i Tiden, længe efter at Norge var blevet et samlet Rige, ansaaes endnu Throndheim for dettes Hovedstyrke, der med et Slags Ærefrygt betragtedes af det øvrige Land.[1] — — — —

[1] Alle Udhævelser ere gjorte af Schøning og Keyser selv.

Intet er vissere, end at nu forlængst ikke et eneste af Schønings Skrifter mere bliver læst af den større dannede Almenhed. Det er endog kun de færreste af dem, som fremdeles kunne siges at være uundværlige for Historikere af Fag. Men det vilde være en stor Uretfærdighed, om nogen herved vilde lade sig forlede til at glemme hans store Betydning for vort Folks Udvikling eller negte hans Norges Riges Historie en Plads blandt vore monumentale Verker. Thi mellem de glædelige Tidens Tegn, som i Slutningen af det attende Aarhundrede bebudede Norges store Opsving i det nittende, var det ikke det mindst betydningsfulde, at vort Land da for første Gang frembragte en lærd Historiker, der indsatte et helt Liv paa at granske og fremstille dets Fortid. Hans Forsøg blev ufuldendt, og det var ufuldkomment, men kun fordi Tiden til et saa uhyre Arbeide endnu ikke engang tilnærmelsesvis var kommen, ikke at tale om, at den Art Arbeider neppe nogensinde lykkes ved det første Tilløb af en eneste Mand. Men for at vise, hvilken Betydning et Tilløb som Schønings dog har for vor Nation, behøve vi kun at gjøre det Spørgsmaal: Hvis Schøning ikke havde levet, hvad saa? Jo, da vilde det med Føie kunne siges: I den hele Tid, i hvilken Norge var forenet med Danmark, var der ikke en eneste indfødt Nordmand, der forsøgte at skrive dets Historie. *Sed in magnis voluisse sat est.*

Hos mange af dem, der med eller uden Berettigelse kalde sig Literaturhistorikere, er det en gjennemgaaende Feil, at de over den æsthetiske Literatur som oftest glemme den videnskabelige, uagtet denne for et Folks Udvikling tilsidst dog ikke spiller nogen ringere Rolle end hin. Saaledes har man hos os, og det ganske vist

med fuld Føie, fremhævet Betydningen af det norske Selskab og de norske Digtere i forrige Aarhundredes Slutning, men man har ikke lagt den tilbørlige Vegt paa, at samtidig, eller endog noget tidligere, Naturvidenskaben havde faaet en Repræsentant som Gunnerus og Historien en Repræsentant som Schøning. En grundigere Betragtning vil lære os at betragte ogsaa disses Liv og Gjerning som uundværlige i den Tid, da deres Landsmænd vaagnede til national Selvbevidsthed.

Derfor skal ikke Schøning bedømmes blot efter Antallet af uheldige Hypotheser, der ikke have kunnet holde Stand mod videre fremskredne Tiders Kritik. Og lykkelig vil den norske Videnskabsmand fortjene at prises, der hundrede Aar efter sin Bortgang maatte fortjene at omfattes af hans Landsmænd med den Erkjendtlighed, hvorpaa Gerhard Schøning har Krav endnu i Aaret 1880.

IX.

Schønings efterladte Arbeider og Samlinger. Hans Bibliothek.

Schønings Excerpter, utrykte Skrifter, Udkast og Begyndelser til literære Arbeider, hans i Norge indsamlede Diplomer, forskjellige af Dass's Antegnelser som Schøning havde arvet, alle disse Ting bleve heldigvis reddede for offentlige Samlinger. I Lighed med hvad der var skeet efter Langebeks Død, nedsattes der nemlig ogsaa efter Schønings Bortgang en Commission til at gjennemgaa og vurdere dette hans Efterladenskab, hvilket for en Sum af 1262 Rdlr. 2 Mark indkjøbtes for kongelig Regning.

Diplomerne afgaves til Geheimearchivet, hvorfra i vort Aarhundrede en stor Del af dem ere afgivne til Norge, indlemmede i det norske Rigsarchiv og efterhaanden trykte i Diplomatarium Norvegicum; Paategninger paa vedkommende Documenter vise endnu, at de hidrøre fra Schøning. Det Øvrige gik ind i det store kongelige Bibliothek, hvor det senere oftere er blevet benyttet af historiske Forskere, fornemmelig af Nordmænd. Adskilligt er derfor senere kommet Literaturen tilgode gjennem Andres Skrifter, flere Ting ere ogsaa, som tildels allerede ovenfor leilighedsvis anført, blevne udgivne dels fuldstændigen, dels i Uddrag[1]. Det

---

[1] Werlauff, Historiske Efterretninger om det store kgl. Bibliothek, 2. Udg., S. 215, 314.

vigtigste af disse i Haandskrift efterladte Arbeider var hans Reise, hvoraf han selv kun havde udgivet den mindste Del. Mange længtes efter at se den fuldstændig offentliggjort,[1] men det er endnu ikke skeet, kun Brudstykker ere hidtil fremkomne. Nogle Aar før Norges og Danmarks Adskillelse var der for Alvor Tale om en fuldstændig Udgave. Jacob Aall paa Nes, som ved denne Tid saa varmt understøttede literære Foretagender, havde lovet at bekoste den, og J. C. Berg skrev allerede til Nyerup den 23de Dec. 1811: „At Schønings Reise omsider dog engang bliver trykt, er mig overmaade behageligt. Gid der og maatte findes nogen, der vilde udgive hans øvrige Excerpter paa det kongelige Bibliothek."[2] Men Udgaven kom ikke, thi man havde uheldigvis overdraget Arbeidet til en Mand, der aldrig fik noget færdigt, den forøvrigt i Norges Specialhistorie og Topographi vel bevandrede, men tillige saare ulykkelige Literat Sigvard Kildal Jentoft, ligesom Schøning selv en Landhandlersøn fra Lofoten (f. 1765, † 1831).[3] Mange Aar senere (i 1825) gjorde Jentoft, der levede i Armod i Kjøbenhavn, en Reise til Christiania for at ansøge Kong Carl Johan om Understøttelse til at udgive Schønings Reise, „men hans Ansøgning blev ikke bønhørt."[4] Det norske historiske Kildeskrift-Fonds Bestyrer har imidlertid for kort Tid siden ladet

---

[1] Luxdorph skriver saaledes til Suhm 2den Jan. 1785: „Grev Thott jamrede sig igaar over, at der ikke kommer mere ud af Schønings Reise. Jeg gjør ligesaa."

[2] Udvalg af Breve fra Nordmænd til R. Nyerup, udg. af L. Daae, S. 61.

[3] Dette er mig 1861 fortalt af Conferentsraad Werlauff.

[4] J. C. Berg til Werlauff 18de April 1826 (Norsk historisk Tidsskrift, I, S. 452).

tage en fuldstændig Afskrift af det hele Verk, der saaledes er tilgjængeligt i det norske Rigsarchiv, og det tør vel haabes, at man endnu, naar en dertil skikket Mand maatte melde sig, kan opleve at se det gamle Ønske om en hel Udgave af denne vigtige Reise opfyldt.

Medens saaledes Schønings egentlige literære Efterladenskaber dog idetmindste ere reddede fra at gaa tilgrunde, ere derimod hans private Papirer udentvivl at betragte som forsvundne. Breve til ham existere saagodtsom slet ikke, og det behøver ikke at siges, hvor uheldigt dette er, ikke alene fordi en Hovedkilde til hans egen Levnetsbeskrivelse derved maa undværes, men ogsaa for Literærhistorien overhovedet. For kun at nævne et Exempel, hvor interessant skulde det ikke have været at besidde Dass's Breve til Schøning, da man jo af hans tildels bevarede Breve til Suhm kan slutte sig til, hvor indholdsrige de maa have været? Ogsaa Breve fra Schøning høre til de store Sjeldenheder. Trykte ere neppe flere end de faa af hans Breve til Suhm, der udgjøre et af de vigtigste Bidrag til Brevskriverens Levnet, samt et Forretningsbrev til den ripensiske Samler David Grønlund.[1]

Da Rector Dass testamenterede Schøning den Del af sit Bibliothek, der bestod af danske (og norske) samt svenske Skrifter eller angik Nordens Historie, tilføiede han ingen udtrykkelig Betingelse om denne Bogskats fremtidige Bestemmelse, men antydede kun, at der mellem ham og Schøning bestod en Aftale. Denne gik ud paa, at Bøgerne efter Schønings Død skulde tilhøre Throndhjem. Schøning besluttede imidlertid, at ikke alene

[1] Historisk-biographiske Samlinger, udg. af C. Molbech, S. 215—216.

den ham tilfaldne Del af Dass's Bogsamling, men at ogsaa alle hans egne Bøger skulde skjænkes til det norske Videnskabsselskab. Herom har han en Maanedstid før sin Død udtalt sig for Luxdorph, som under 17de Juni 1780 har antegnet: „Besøgt med min Kone Schøning, som vil gjøre sit herlige Bibliothek til en publique Stiftelse i Throndhjem."[1] Denne Bogsamling, der fuldt fortjener hin Luxdorphs Characteristik, udgjorde noget over 11,000 Bind. Den største Del heraf har aabenbart været samlet af Schøning selv, thi hvad han arvede efter Dass udgjorde neppe Trediedelen af dette Antal.[2]

Efter Schønings Død kom ogsaa denne hans rige Gave den Stad tilgode, i hvilken han havde tilbragt saa mange Aar af sit Liv. Efterat Arveprinds Frederik, der var det norske Videnskabsselskabs Præses, havde udvirket en Cabinetsordre om, at Schønings Enke skulde erholde en livsvarig Pension, overdrog denne Bogsamlingen til Selskabet ved et formeligt Gavebrev af 28de Marts 1781, aabenbart forfattet af Suhm, der ogsaa undertegnede til Vitterlighed, og 26de Septbr. s. A. blev dette Gavebrev af Kongen confirmeret.[3] Bøgerne bleve derefter nedlagte i Kasser under (den senere Geheimearchivar) Thorkelins Tilsyn og sendte til Throndhjem, hvor Bibliotheket dog først 1787 fik et passende Locale

[1] Luxdorphs Almanak for 1780.

[2] I Fortalen til Catalogus librorum, quos reliquit B. Dass, Hafn. 1775, anføres, at de Bøger, som i denne opføres til Salg, omtrent kunde ansees for Halvparten af Dass's hele Bogsamling. De i Catalogen opførte Bøger vare 80 Folianter, 775 Qvarter, 2,088 Octaver, 224 in 12mo.

[3] Norske Stiftelser, II, S. 740—741. Efter dette Gavebrevs Udstedelse har jeg kun en Gang seet Schønings Hustru nævnt, nemlig i 1782 (Suhms Saml. Skr. XV, S. 365). Hendes senere Skjebne er mig saaledes ubekjendt.

i den store og anselige Bygning, som for Thomas Angells Penge opførtes for Cathedralskolen og Videnskabsselskabet i Forening.[1]

Saaledes besidder Throndhjem ikke alene et Minde om en af de mest fortjente Mænd, det nogensinde har regnet blandt sine, men det besidder i denne hans Gave en Skat, der, om end hidtil ikke benyttet i den Udstrækning, som Giveren vistnok havde tænkt sig, dog sikkerlig herefter vil i betydelig Grad lette og befordre historisk Studium i den gamle og berømte By.

---

[1] Catalog over det Norske Videnskabsselskabs Samlinger, I, Kbhvn. 1808. 4to. Fortalen S. XIII flg.

